

Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Исторически факултет

Катедра „Етнология“

доц.д-р Веселин Иванов Тепавичаров

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

на дисертационен труд на тема:

***„Политическа антропология на
привържениците на СДС“***

за присъждането на научната степен

„доктор на науките за културата“

по професионално направление 3.1.Социология, антропология и

науки за културата

София

2016

СЪДЪРЖАНИЕ

I.ПРЕДГОВОР.....	стр.6.
1.Историографски преглед.....	стр.6.
2.Обектът на изследването.....	стр.15.
3.Методология на изследването.....	стр.16.
4.Цели на изследването.....	стр.49.
5.Въведение в темата за политическите субкултурни общности..	стр.54.
II.ПЪРВА ГЛАВА: ОСНОВНИ КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ФОРМИРАНЕТО НА ПОЛИТИЧЕСКАТА КУЛТУРА НА БЪЛГАРСКИТЕ ГРАЖДАНИ.....	стр.74.
1.Външният фактор.....	стр.74.
2.Лидерството и политическото парцелиране.....	стр.79.
3.Популизъмът.....	стр.84.
4.Тоталитарното социалистическо наследство по линия на социалния капитал.....	стр.87.
III.ВТОРА ГЛАВА: ФОРМИРАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ДЕМОКРАТИЧНА ОБЩНОСТ В НАВЕЧЕРИЕТО НА НА ПРОМЕНИТЕ ОТ 1989 ГОДИНА.....	стр.102.
1.Идейни източници и практики в зараждането и историята на българската политическа демократична традиция.....	стр.102.
1.1.За идейния произход и същността на демокрацията и	

диктатурата.....стр.102.

1.2.Европейските демократични идеи и българската демократична идеология.....стр.104.

1.3.Родните вдъхновители на демократичните начала. Левски и неговата демократична идеология.....стр.109.

1.4.Влиянието на съветската перестройка и българските неформални сдружения.....стр.122.

1.5.Споменът за подвига на Никола Петков и на политическата антикомунистическа опозиция от 1945 – 1947 г. ....стр.127.

2.Социално-политическият произход на хората от българската демократична общност в края на XX век.....стр.130.

2.1.Демократите от „неблагонадеждните” политически фамилии.....стр.130.

2.2.Демократите от средите на българската интелигенция.....стр.137.

IV. ТРЕТА ГЛАВА: ПОЛИТИЧЕСКА ЕТНОГРАФИЯ НА

ДЕМОКРАТИТЕ ОТ СДС.....стр.150.

1.За лявото и дясното в българското политическо пространство.....стр.150.

2.Седесарите.....стр.158.

2.1.Привързаност към свободата и демокрацията.....стр.158.

2.2.Външнополитическите ориентации на седесарите.....стр.178.

2.2.1.Резервираността към Русия.....стр.178.

2.2.2.Северноатлантическият пакт и Европейският съюз като цивилизационен избор на България. Отношението към САЩ.....	стр.202.
2.2.2.1.Приоритетът НАТО.....	стр.202.
2.2.2.2. „За” и „против” Америка.....	стр.216.
2.2.2.3.Европейският съюз – нашата естествена цивилизационна среда.....	стр.222.
2.3.За противниците на дясното и демократичното.....	стр.241.
2.3.1.За БСП и социалистите.....	стр.241.
2.3.2.Срещу комунистическата Държавна сигурност.....	стр.256.
2.3.3.Срещу организираната престъпност, мафията и посткомунистическата олигархия.....	стр.264.
2.3.4.Срещу политическата апатия и „чалгата” в политиката.....	стр.289.
2.4.Седесарите за себе си и за СДС, за синьото единство и сините управления.....	стр.313.
2.4.1.Седесарите за себе си.....	стр.313.
2.4.2.Седесарите за СДС и синьото единство.....	стр.323.
2.4.3.Отношението към сините управления на България и синята кметска власт.....	стр.340.
2.4.3.1.Как се оценява краткото управление на СДС през 1991-1992 г.....	стр.340.
2.4.3.2.Седесарите за управлението на правителството на	

Иван Костов.....стр.346.

2.4.3.3.Отношението към синята кметска власт.....стр.357.

V.ЧЕТВЪРТА ГЛАВА: СЕДЕСАРИТЕ СЛЕД РАЗПАДАНЕТО

НА СДС.....стр.368.

1.Костовистите.....стр.368.

**1.1.Значението на Иван Костов като политик и държавник
за създаването на Демократи за силна България.....стр.368.**

1.2.Костовистката версия за „Силна България в ЕС”.....стр.375.

1.3.За вярата и християнското милосърдие.....стр.379.

1.4.Още за костовистите.....стр.386.

2.Седесарите – монархисти.....стр.390.

**2.1.Оформяне на възгледите на групата на монархистите до
управлението на НДСВ.....стр.390.**

**2.2.Българската посткомунистическа олигархия и проектът
НДСВ.....стр.396.**

**2.3.Демократите-монархисти след залеза на монархическата
идея в България. Еволюция на основните ориентации.....стр.406.**

3.Седесарите-гербаджии.....стр.415.

3.1.Формиране и същност на партия ГЕРБ.....стр.415.

3.2.ГЕРБ като пристан за седесари и костовисти.....стр.421.

4.Седесарите, които нямат за кого да гласуват.....стр.427.

VI.ПЕТА ГЛАВА: СИМВОЛНИЯТ КАПИТАЛ НА

СЕДЕСАРИТЕ.....	стр.436.
1.Времето и пространството на седесарите.....	стр.436.
1.1.Времето.....	стр.436.
1.2.Пространството.....	стр.445.
2.Символният капитал на десните български демократи.....	стр.450.
VII.ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	стр.473.
ПРИЛОЖЕНИЯ.....	стр.473.
Някои статистически сведения с коментар.....	стр.486.
Списък на цитираните респонденти.....	стр.511.
Архивни и интернет източници.....	стр.548.
Периодичен печат.....	стр.554.
Използвана литература.....	стр.564.
Цитирана литература на кирилица.....	стр.564.
Цитирана литература на латиница.....	стр.585.
Снимков материал.....	стр.593.

В центъра на настоящото изследване са привържениците на Съюза на демократичните сили /СДС/. Макар да са били обект на много анализи главно в медиите и някои проучвания на социолози и политолози, и до днес липсва

цялостно изследване за тази общност. Изследванията на някои социологически агенции върху профила на хората от автентичната българска десница са изключително полезни за политическите науки, но и те не дават достатъчно яснота за политическите ориентации на представителите от тази група. Това особено се отнася до динамиката на промените на някои ориентации и причините, които са ги предизвикали. Изобилието от публикации със социологическа, политологическа, историческа и антропологическа насоченост визират предимно партиите и техния апарат, програми и участието им в управлението на държавата и политическия живот на страната. Политическата система у нас след 1989 г. също е била обект на много проучвания, но във всички тях в голяма степен липсват хората като субект на тази система.

Затова тук отново ще подчертая, че настоящият труд е насочен към привържениците на СДС, а не толкова към апарата на тази политическа сила. Редом с презентирането на резултатите от проучването, продължило близо 25 години, съм си поставил и като задача да посоча своята версия къде е мястото на седесарската общност в българското общество.

С изследването искам да предложа и един антропологически модел за проучване на политическата култура, който по мое мнение би спомогнал за едно по-задълбочено навлизане в нейната сърцевина и културно-историческо развитие. В центъра на повествованието са няколко основни елемента от изследвания обект: идейния и социален генезис на седесарите; тяхната история и политическа просопография след настъпилата агония на СДС след 2001 г.; водещите политически ориентации на тази общност; историческата обвързаност на нейната политическа култура с миналото и българските политически традиции; вътрешната диференция и групите сред самите седесари, както и тяхното място в българското общество.

Разбира се, в текста е отделено място и на политическите възгледи и практики на хора с други политически ориентации, но използването на техните интервюта и информацията за тях има за цел да осигури повече яснота и убедителност на защитаваните от автора становища относно седесарската субкултурна политическа общност: къде стои тази общност по отношение на други големи субкултурни политически общности и групи,

които нямат характеристиките на политически субкултури. За основен ориентир в това позициониране съм използвал известната политическа и цивилизационна дихотомия Изток – Запад, както и някои от постановките за политическите субкултури на Даниела Пастармаджиева.

I.ПРЕДГОВОР. Изследването се състои от обширен предговор, пет глави, заключение и приложения. Общият обем на труда е от 614 страници, от които авторовият текст е от 480 страници – от стр.6 до 485 стр. Предговорът се състои от пет параграфа, като първият е озаглавен „**Историографски преглед**”. В него е направен обширен историографски преглед на научната литература за зараждането и развитието на политическата етнология/антропология в България. Включени са и изследвания от исторически, политологически и социологически характер, чието съдържание има отношение към тематиката на труда. Повечето от тях са на български автори. Главната цел на този параграф ,обаче, е да се открие нишата в българската наука, която все още не е достатъчно разработена и е приоритет на автора в настоящото изследване. Една от тези ниши са различията в ориентациите в рамките на политическата култура на българските граждани. Това е необходимо, тъй като авторите, разработвали този проблем /Тодор Танев, Блага Георгиева – Танева, Пламен Георгиев, Радост Иванова, Милена Беновска-Събкова, Даниела Пастармаджиева и някои други/, са представили българската политическа култура или отделни елементи от нея като единен етнополитически комплекс. До колкото в тези съчинения съществува диференцираност на българското общество по политически признак, той е главно по линия на понятията традиция и модерност. Единствено в труда на Д. Пастармаджиева политическата култура е представена като национален комплекс от политически субкултурни общности, като в нейното изследване са показани такива от поколенчески и политически характер. Тези подходи по отношение на нашето съвремие, както и относно миналото – от формирането на българската нация до края на социалистическия тоталитарен период – недостатъчно разкриват богатството от вариации на българската политическа култура, на нейната вътрешна диференцираност от гледната точка на политическите ориентации на хората.

Затова в историографското изложение, макар и накратко, е обърнато специално внимание на дисертационния труд на Даниела Пастармаджиева за

политическите субкултури в България. Това е направено, за да се акцентира на поставения от горепосочения автор въпрос: в българското общество съществуват различни политически субкултурни общности, но и групи, които не притежават характеристиките на субкултури. А всяка една и от едните, и от другите, заслужава внимание да бъде разгледана отделно, макар и като интегрална част в комплекса на българската политическа култура.

2.Обектът на изследването. В хода на тази логика като втори параграф е посочен обектът на изследването: седесарската политическа общност. За времето от края на 1980-те години до началото на второто десетилетие на ХХІ век това беше една от най-видимите и открити политически общности в историята на прехода към демокрация и свободна пазарна икономика. Направено е важното уточнение, че става въпрос за привържениците на СДС , а не толкова за апаратчиците на този съюз, прераснал от 1996 г. в политическа партия. Разбира се, можеше да се избере и друга политическа общност, но всеки автор е в правото си да направи своя избор на изследвания обект и да го аргументира. А акцента на тази аргументация не е само открояването на седесарите в политическия процес, но и необходимостта да се изследва тяхната общност. Тази необходимост произтича от едно много важно обстоятелство в етнологията/антропологията – да се улови навреме на етнографския терен необходимата информация за тази група. В случая трябва да посоча, че тази емпирия не само е събрана, при това в огромно количество за стандартите на едно политическо антрополошко изследване. Материалът е систематизиран и осмислен от автора, и приведен в състояние да бъде вкаран в научно обръщение.

3.Методи на изследването. Третият параграф от Предговора е посветен на един от най-важните акценти на дисертационния труд – методологията на изследването/стр.16-49/. Параграфа е доста обемист, тъй като е построен в два пласта. Единият се отнася до методологията, по който е събиран теренния материал, като са изложени похватите и количествените измерения на събирателската работа. В центъра на тази методология са повечето от правилата на етнографската терена работа на известния американски антрополог Франц Боас. Този избор произтича не само от прецизността и възможностите за емпирично насищане на текста, но и от завещанието на този учен за превръщането на етнографското изследване в занимание по

хуманизъм, на взаимно уважение и зачитане културната самоличност на „другите”, т.е. на респондента. Това е твърде важно за развитието на самата наука, тъй като поставянето на отношението между двамата събеседници/ученият и неговият респондент/ на хуманна основа е гаранция и за качеството, пълнотата и прецизността на събраната теренна информация.

Вторият пласт на съдържанието на този параграф е предложението на авторите за метод за събиране на теренна етнографска информация. В основата на това предложение са редица детайли от теренната етнографска школа на Боас. Най-същественото в тази насока е отразяването на политическите ориентации и практики на изследваната общност, презентирането на техните възгледи и обстоятелствата, които ги формират. Това обуславя и насищането на текста с цитати с убеждението, че авторската намеса и най-вече коментара на изследвача може да изкриви в някаква степен следваните стереотипи на хората от проучваната общност.

Друг елемент от теренната етнографска методология на Фр. Боас е търсенето на историческите корени на отделните сегменти от политическата култура на седесарите. По тази причина в текста изобилстват цитати и становища от исторически изследвания в онази им част, които показват континуитета на културните сегменти, как традицията е оставила своето присъствие в съвременната модерна реалност досежно политическата култура на седесарите. Това намирам за изключително важно, тъй като всяка култура според Боас е последица от културно-историческата традиция. Случаят със седесарската общност много добре доказва това становище. Привържениците на СДС са наистина контекстуална политическа субкултурна общност – формирани в условията на навечерието и прехода след 1989 г. – но техните политически ориентации реално са продължение на редица традиционни версии на техни предшественици от последните две-три столетия от историята на българската нация.

Третият елемент от теренната методология на Боас, инкорпориран в изследователския метод на автора, е изискването за представителна извадка или емпирично насищане до степен, че изследването да отговаря на социологическия критерий за национално представително проучване. По тази

причина в този параграф са обхванати места и брой респонденти, които да представят всички прослойки и групи от съвременната българска нация.

Тази страна от метода напълно кореспондира с методологическите изисквания и на някои други автори, като Ем. Дюркем и неговите правила на социологическия метод, както и версията на Николай Найденов за вграждането на политическите възгледи на хората в публичната сфера. В методологията като съществен компонент са използвани и „политическите ориентации” на Сидни Верба и Гейбриъл Алмънд. Така трудът в определена степен придобива и интердисциплинарен характер, още повече, че в него е намерил приложение и историческия подход.

В предложението научно-изследователски модел е интегрирана и част от методологията на Бронислав Малиновски. До колкото Малиновски разглежда културата като функция на потребностите на хората, много от въпросниците са изградени с презумцията, че за хората политиката следва да обслужва техния стремеж да щастие и благоденствие.

Авторът предлага своя методика за градиране на идентичностите, за измерване на тяхната степен на идентичност. В тази част на труда за основен критерий е използвана националната идентичност, наричана от редица автори „царицата на идентичностите”. Именно на базата на емоционалното съпоставяне на различните идентичности на всяка личност към националната се приема кои идентичности могат да бъдат с висока степен на интензивност, т.е. с висок емоционален заряд, или тази интензивност е ниска. Това е твърдо важно с оглед определяне степента на интензивност на политическата идентичност на седесарите и респективно дали те трябва да се определят като обикновена политическа група или като субкултурна общност.

В предложението изследователски теренен етнографски метод специално внимание е обърнато на отношението проучвател-респондент. Това трябва да бъдат отношения между близки хора, които си вярват, т.е. общуването между тях трябва да е поставено на хуманни основи. Така етнологията/антропологията придобива, освен академичната си същност, и един дълбок хуманен заряд. Така тя става носител на хуманизъм, което е най-съществен заложен получаваната информация да бъде прецизна, навременна, изчерпателна и достоверна. Превръщането на проучвателя и респондента в близки

събеседници на практика поставя и двамата в позициите на творци, ангажира хората от всички групи да бъдат участници в проучването, а не само пасивни източници на информация.

Постигането на такова ниво на близост между проучвателя и респондент изисква и пълно потапяне на изследвача в общността на изследваната група. Това означава достатъчно често посещаване на етнографските дестинации, определени за първостепенни от гледна точка на пълнотата на извадката. Освен това чрез такова интегриране на учения може да се постигне и създаването на изследователска мрежа, при която в определени епизоди на изследването респондентите да подпомагат учените в попълване на сациологически и етнографски анкети. Може определено да се твърди, че предложеното изследване в неговата емпирична част в определена степен се дължи и на логистичната помощ на много от респондентите при определени политически национални събития като национални избори, политически празници, важни промени в политическия живот на страната и пр.

Друга съществена страна на предложения модел за изследване на политическата култура на националните общности е в приетата от автора схема за отграничаването на отделните политически групи в обществото и тяхната класификация като субкултурни общности или само като групи, непритежаващи характеристиките на субкултури в рамките на националната политическа култура. Това, обаче, е направено в специален параграф от Предговора и затова за този авторов подход ще стане дума по-нататък в текста – в т.5 от въвеждащата част на дисертационния труд.

4.Цели на изследването. От 49 до 53 стр. са представени целите на изследването. Първата, една от най-съществените, визира изработения от автора теренен метод за изследване, който вече бе презентирал в третия параграф на Предговора. Втората главна цел е представянето на привържетиците на СДС като политическа субкултурна общност, а третата – къде са границите на тази общност и нейната вътрешна диференцираност.

Като четвърта е поставена целта да се посочат някои от причините за разочарованията от прехода след 1989 г. и какви са различията от тези разочарования при отделните политически общности. В този контекст петата цел е да се разкрият и някои от основните характеристики политическите

ориентации на другите групи, но не в тяхната цялост, а само за подчертаване същността, съдържанието на политическата култура на седесарите.

Шестата основна цел на разработката е мястото на седесарската субкултурна общност в българското общество. От една страна това означава да се посочат предтечите на седесарите, върху чието политическо културно наследство се изгражда тяхната субкултура в сферата на политическото. От друга страна е поставена и целта да се определи къде трябва да се позицират седесарите от гледната точка на политическата дихотомия Изток-Запад.

5. Въведение в темата за политическите субкултурни общности

Петият параграф от Предговора допълва съдържанието на предложението изследователски модел как да се групират отделните политически общности и в частност – седесарската. На базата на редица публикации у нас и в чужбина авторът представя своя версия за понятието „субкултурна политическа общност“. Приема се популярното становище, че всяка субкултурна общност е част от една национална култура. Авторът, обаче, се противопоставя на застъпеното мнение, че всяка социална група изгражда своя субкултура. Субкултурата, по подобие на културата, е устойчива във времето и пространството система на човешката дейност, поради което не всички групи от една национална култура могат да се определят като субкултури. В текста на параграфа са приведени примери за изграждане на субкултурни общности в зависимост от социалните позиции на определени групи хора, тяхното поведение, степента на интензивност на тяхната групова идентичност, стабилността и структурата на общността, нейните граници и други маркери, които я отличават в обществото. Това е направено с цел да се предложи издържана и стройна версия за понятието политическа субкултурна общност.

От стр.67 до стр.70 са предложени 6 изисквания на базата на политическото, които според автора са базисни, за да може една общност да се определи като субкултурна. Това са:

1. Споделянето на еднакви или поне сходни политически ориентации
2. Висока степен на интензивност на политическата идентичност и ясно разграничаване между „свои“ и „други“ в политическото пространство

3. Съществуването на ядро и периферия в политическата субкултурна общност
4. Представителите на субкултурната общност имат ясна представа за границите на своята общност – до къде свършва тя и откъде започва „другостта” в политическото пространство.
5. Представителите на всяка политическа субкултурна общност съзнават, че са част от своята национална култура.
6. Членовете на политическата субкултурна общност съзнават, че не са класова, етническа, религиозна, професионална или друг вид група или субгрупа. Те имат ясното съзнание, че за тях обединяващото в политическа субкултурна общност е на основата на техните сходни политически ориентации и знанията им за политическото, а не по други признаци.

Главното за съществуването на такава субкултурна общност е високата степен на интензивност на политическата идентичност, която в определени случаи може да надминава по емоционалност нивото на националната идентичност или да се равнява с нея. Само високото емоционално ниво на чувството за принадлежност към група със сходни политически ориентации създава условия за формирането на политическа субкултурна общност.

На основата на посочените по-горе базисни критерии авторът определя съществуването на следните политически субкултурни общности в България сред 1989 г: социалистите-носталгици по социализма, членуващи и подкрепящи БСП; привържениците на ДПС; седесарите и хората с демократични убеждения в БСП, наричани в текста и с определението „леви демократи”. Поради известни колебания към тази общност не съм поставил т.нар. „посткомунистическа олигархия”.

В политическото пространство у нас съществуват и други политически общности, но те не са определени като субкултурни общности, а само като политически групи. Причината за това отграничаване е ниското ниво на интензивност на политическата им идентичност и дори отсъствието на

такава, което обуславя липсата на основа за формирането на политическа субкултура.

В Предговора са уточнени и някои ключови за дисертационния труд понятия. На стр.7 е уточнено, че в съдържанието се приема становището на Марсел Мос относно понятията етнография, етнология и антропология. Те се приемат като три аналитични нива на една и съща наука, при която антропологията е последното ниво и в това си съдържание презентиранието на нов модел за изследване на културата е отнесено към аналитичното ниво на антропологията. По тази причина – заради предлагането на модел за изследване на политическата култура – дисертацията е озаглавена „*Политическа антропология на...*”, а не „*Политическа етнология...*”.

На стр.13 – 14 е дадено и определение за термина „*Политическото*”, тъй като понятието се използва в целия труд. Възприета е дефиницията на съветския/руския политически антрополог Г. Аникевич, според който в сферата на „*Политическото*” попадат всички отношения и дейности в обществото, които са поставени на обществена/в смисъл на политическа/ държавна/ регулация. Това понятие е подплатено и с труда на Г.Фотев за границите на политиката, където становището на цитирания автор в общи линии съвпада с определението на Г.Аникевич.

II. ПЪРВА ГЛАВА: ОСНОВНИ КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА ФОРМИРАНЕТО НА ПОЛИТИЧЕСКАТА КУЛТУРА НА БЪЛГАРСКИТЕ ГРАЖДАНИ

1. Външният фактор. В тази въвеждаща глава са представени главните предпоставки, които по мнението на автора формират политическата култура на българските граждани още от времето на създаването на българската нация. Използвайки теорията за „*екзогамния политически модел*” на В. Проданов, авторът на настоящото изследване застъпва становището, че „*външният фактор*” е един от съществените, които имат определящо значение за българската политическа култура. Приведени са убедителни доказателства, сред които е акцентирано на архитектурното устройство на българската столица и главно на нейния център,

„филството” и „фобството” в политическата култура на българите и тезата за „Големия брат – покровител”, както и някои други доказателства в тази насока. Направен е исторически обзор на тази характеристика от културата на българите, за да се покаже, че присъствието на „външният фактор” е константа в тяхната култура още от годините на Възраждането до наши дни.

2.Лидерството и политическото парцелиране. Този параграф /стр.79 – 84/ показва огромната роля на лидерството в оформянето на българското политическо пространство още от първите години на Освобождението до наши дни. Разбира се, направен е по-обстоятелствен преглед на историята на българското общество от неговите демократични епизоди от миналото и настоящето, когато политическата култура на българските граждани е проявявала своята същност и е форматирила българския политически живот. Обърнато е и внимание на времето от 1934 г. до събитията на 09.09.1944 г, на авторитарния монархически режим, както и на комунистическата тоталитарна диктатура до 1989 г. Това, обаче, е в контекста на ролята на лидерството и патернализма, които определят отношението на българите към цар Борис III, към Тодор Живков и някои други политически водачи като Георги Димитров и Вълко Червенков.

Съществената роля на лидерството в политическата култура на българските граждани в труда се извежда от традиционната патерналистична култура на българите, където семейно-родовият водач, дядото или най-големият брат, обикновено е носел отговорността за цялата родова общност и е определял насоките на нейното развитие. Тази инвестиция на традиционната потестарна култура в българската политическа модерност е значима и днес и реално се е превърнала в константа на българската политическа култура.

В текста е застъпено и мнението, че ролята на лидерството в голяма степен определя и други характеристики от съвременната политическа култура на нашия народ и по-конкретно на големи групи хора от него: търсенето на Закрилник сред Великите сили, търсенето на „Бащица, която да мисли за народа”, преклонението към лидери с харизматични качества и пр.

В този контекст са приведени и много факти от миналото, както и констатации на известни историци и политически наблюдатели, за които също лидерството е един от най-важните фактори в политическата култура на българските граждани.

3. Популизмът. Популизмът също е посочен сред основните фактори на българската политическа култура/стр.84 – 87/. У нас той има три проявления: сиромасомилството или грижата за бедните и онеправданите; егалитарността – идеята за равенството между членовете на обществото; народничеството или идеята за „*народа*” като единно понятие от хора, за което политическият елит или политическият водач следва да се грижат „*като за собствени деца*”/по Евлоги Георгиев/.

В текста популистките изяви са представени като осъзнато средство за печелене на привърженици, като инструментариум в политиката. И политическите елити, и самите избиратели са подвластни на популизма, когато той се превърне в добре обработено оръдие за печелене на привърженици. Сред българските граждани има едно мнозинство избиратели, които следват тази линия, тъй като за тях тя е културна норма и този факт много добре се използва от политическите инженери на посткомунистическата олигархия в тяхната политическа дейност. Показани са редица примери на проявленията на популизма в миналото и понастоящем. В този смисъл сиромасомилството, егалитарността и народничеството, наричано в текста с обединяващото название популизъм, също са представени като константа в политическата култура на българските граждани или по-конкретно за мнозинството от тях.

4. Тоталитарното социалистическо наследство по линия на социалния капитал. В този параграф е поставен акцент върху някои от съществените промени в културата на българските граждани в резултат на половинвековното комунистическо управление. Става въпрос за едно наследство на тоталитарния социализъм, за което обикновено в научната литература не се пише. За него не се говори и в медиите. Това са промените, настъпили в стопанската и политическа култура на българските граждани и главно по линия на социалния капитал/стр.87 – 101/.

На първо място е обърнато внимание на промените в културата и ежедневните практики и нагласи на хората в резултат от национализацията на всички средства на производство в контекста на социалистическите тоталитарни реформи. В този ракурс са направени сравнения между ежедневната философия на хората, възпитани и израснали в годините преди 1944 г. и тази на техните деца, наричани често в литературата „*строители на социализма*”. Това е поколението, родено от тридесетте и началото на четиридесетте години на XX век, което има спомени, предимно травматични, за „*фашисткото*” или „*царското*” време, и което се е реализирало в годините на социализма.

А тези поколенчески различия са наистина коренно различни. Хората със собственост преди социалистическите тоталитарни реформи, които са разчитали на нея да се издържат и да живеят достойно благодарение на своя труд и организаторски икономически талант, са хора с друго възпитание: работливи, отговорни за себе си и за своите близки, изпитващи любов към земята и всичко онова, което ги подпомага да оцеляват икономически и да бъдат уважавани членове на своята селска или квартална градска общност. За тях кражбата, измамата и „далаверата” за сметка на друг човек са нещо изключително рядко срещано явление. В този смисъл те са носители на социален капитал, който социализмът ще унищожи с превръщането на цялата нация в наемник на партията и държавата.

Така любовта към земята и въобще към собствеността, която винаги е била свързвана с оцеляването, благополучието и личното самочувствие на хората, ще бъде заменена с делигираните права и отговорности на държавата за „*нашето собствено благополучие*”. За разлика от хората на капиталистическа България, свободни сами да се грижат за прехраната и съдбата на своите семейства, за социалистическите поколения държавата е работодател, източник на безплатно здравеопазване и безплатно образование, основен организатор и финансов донор за социалното дело, монополист по отношение на реда и правосъдието, основен гарант за справедливост, основен стопанин на собствеността, организатор и спонсор на пенсионното дело и пр. Тя носи цялата отговорност за благополучието на своите граждани. Тук организиращата и отговорна роля на индивида

отсъства. Той е само консуматор на предоставените от държавата блага и разбира се, е длъжен да изпълнява и подпомага нейната политика.

Тези промени в културата на българските граждани според автора са много важен фактор за съдържанието на българския преход след 1989 г. В текста са посочени убедителни факти как това наследство на тоталитарния социализъм създава съществени проблеми на България в смисъл неспособността на хората да се ногадят към новите условия и нежелание да приемат новите реалности.

Другият пласт на този параграф се отнася до унищожаването на доверието между хората, между известната в миналото „култура на рабуша”, което е равнозначно на доверие между хората, включително и в техните търговско-икономически дела. Това доверие днес е унищожено и тази липса създава много проблеми на всички обществени нива и особено в бизнеса. То е заместено с една друга култура: на „прецакването”, на „далаверата” в ущърб на държавата, на „мутренския” тип икономика. В текста на дисертацията тези промени са посочени с ясно негативен оттенък и с тях се обясняват редица неудачи на българския преход след 1989 г.

III. ВТОРА ГЛАВА: ФОРМИРАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ДЕМОКРАТИЧНА ОБЩНОСТ В НАВЕЧЕРИЕТО НА ПРОМЕНИТЕ ОТ 1989 ГОДИНА.

1.Идейни източници и практики в зараждането и историята на българските демократични политически традиции

1.1.За идейния произход и същността на демокрацията и диктатурата.

Този въвеждащ параграф/стр.102 – 104/ към Втора глава има за цел на кратко да представи възникването на демокрацията и диктатурата, двете основни направления в областта на политическото. Уточнени са някои важни особености на демократичното обществено устройство, до колко „демокрацията” е наистина управление на народа и какви са механизмите на демократичното управление. Посочени са и някои

академични версии в политическата антропология за демокрацията в смисъл: дали тя трябва да се разглежда в един еволюционен порядък или като характерно явление само за европейските общества. Авторът се придържа към версията, че демокрацията и свободата като политически реалности са с европейски привкус и са в основата на европеизма като цивилизационен политически модел.

1.2. Европейските политически идеи и българската демократична идеология. В този параграф /стр.104 – 109/ са показани механизмите, по които в България се възприемат демократичните идеи от Европа и как те се трансформират и интерпретират на българска почва. Направена е и историческа ретроспекция с миналото – от времето на Възраждането и следосвободенските години – за да се покаже, че в случая става въпрос за един стереотип на българите: да възприемат идеите от Европа и да ги прилагат съобразно своите политически интерпретации.

Това е важна интегрална част от политическата култура на българите, касаеща техния „екзогамен политически модел” /по В. Проданов/. С тази презумция е интерпретирано и постепенното налагане на авторитарния режим на цар Борис III след Преврата на 19.05.1934 г. – като пренос и адаптация на авторитарните и фашистки идеи от Европа към българската етнополитическа действителност. Същото се отнася и до налагането на комунистическия режим у нас след 1944 г., с тази разлика, че този път преносът е от Съветския съюз.

В този параграф е направено и сравнението между европейския демократичен модел и моделът на азиатския деспотизъм/по Георги Манолов/, тъй като в качеството си на част от „контактната зона” между Европа и Азия България е характерна и с общество, което с известни уговорки представя и двата модела. Именно на тази основа в труда е приета и политическата дихотомия Изток – Запад, импонираща на една от целите на автора: къде в този порядък да се поставят демократите – привърженици на СДС.

Така се налага изводът, че в исторически план от Възраждането до наши дни българското общество главно чрез своята интелигенция неизменно е черпило политически идеи от европейската демократична мисъл. Жан-Жак

Русо, Джон Лок, Шарл Монтескьо, Джузепе Мацини, Джузепе Гарибалди и много други мислители и идеолози на демократичното обществено устройство са били сред идейните вдъхновители на българските политици и политически анализатори. Единствено изключение в тази насока прави ленинизмът-сталинизмът и въобще комунистическата нишка във философията и политическите теории. Те станаха популярни по силата на политическите промени у нас след 09.09.1944 г., а не по естествен път, но този факт не променя съдържанието на застъпеното в параграфа становище за тяхната популярност.

1.3.Родните вдъхновители на демократичните начала. Левски и неговата демократична идеология. Този параграф/стр.109 – 122/ е посветен на влиянието на идеологията на В.Левски върху българското демократично политическо пространство. В хода на проучванията наистина се получи истинска изненада, че привържениците на СДС и въобще хората с демократични ориентации у нас обясняваха своите мотиви да подкрепят демокрацията и свободното пазарно стопанство до голяма степен със завещанието на Левски, с неговите идеи за свобода и демокрация. В този параграф е показано и как политическите антидемократични режими у нас са цензурирали писмовното наследство на Апостола, и как в същото време са то „употребявали” за потически каузи, диаметрално противоположни на идеологията на Левски. Застъпено е становището, че дори и понастоящем мнозинството от българските граждани възприемат Апостола повече като борец против „*турското робство*” и като радетел за свободата на България, а не като идеолог на българската демокрация. Опошляването и принизяването на неговата идеология, включително и като организатор и практик на българското революционно освободително движение, има за последица и интерпретирането на неговата личност като един „джингиби”, т.е. като един Хитър Петър сред много български граждани. Това е един от сериозните маркери, по които привържениците на свободата и демокрацията във версията на Левски са отграничени от останалите български граждани и са поставени сред категорията на хората, изповядващи политическите идеи на европеизма.

1.4.Влиянието на съветската перестройка и българските неформални сдружения. В този параграф/стр.122 – 129/ са представени основните ролиа

на перестройката в Съветския съюз от 1985 г. насетне и въздействието на обновителните процеси от Москва върху българското общество. Резултатите от започналите промени на Михаил Горбачов в СССР засегнаха целия свят и станаха предвестник на края на Студената война и на тоталитарния социализъм в Централна и Източна Европа. У нас в тази връзка възникнаха т.нар. неформални сдружения, които след 1985 г. на практика се утвърдиха като водещите структури срещу режима на Тодор Живков и Българската комунистическа партия/БКП/. В параграфа е отделено място на водещата роля на Желю Желев като лидер на антикомунистическата опозиция, както и на неговата книга „Фашизмът“, изиграла огромна роля за вдъхновението на много хора да се противопоставят на тоталитарния режим с мирни средства.

И перестройката на М. Горбачов, и българските неформални сдружения са показани в текста като едни от главните вдъхновители за много хора да се обявят открито срещу режима. Посочени са и редица индивидуални и групови изяви по тази линия, както и затрудненията на властите да реагират адекватно на тази своеобразна съпротива. Затрудненията са показани чрез докладите на някои агенти на Държавна сигурност /ДС/. От тези документи може да се направи извода, че репресивните органи на комунистическия режим са били изненадани от участието на много комунисти и потомци на активни борци против фашизма и капитализма в неформалните сдружения и са извършвали деяния против политическата кауза на техните предци.

В тази връзка са изказани и някои предположения на автора, че е напълно възможно неформалните сдружения да са били и замислени от властите като инструмент за манипулиране на истинската антикомунистическа опозиция. Като един от основните аргументи на тази хипотеза се възприема факта, че почти всички от въпросните сдружения са били оглавени от агенти на ДС, а не след дълго след 1989 г. повечето от тези сдружения станаха съюзници на БСП.

Времето на перестройката в СССР и на дейността на неформалните сдружения у нас е показано и като закономерен залез на тоталитарния социализъм по съветски модел, като логическо предверие към демокрацията и свободната пазарна икономика. Друг е въпросът, че за много хора този закономерен крах на комунистическата система в Европа не е бил очакван

или поне не са си представяли по този начин края на комунистическата епоха от XX век.

1.5. Споменът за подвига на Никола Петков и на политическата антикомунистическа опозиция от 1945 – 1947 година. Тази част от Втора глава /стр.127 – 130/ е акцентирала върху спомена за антикомунистическата политическа опозиция от 1945 – 1947 г. и репресиите срещу нея от страна на комунистическата власт. Героичното държане на много български демократи от това време, сред които се отличава величавата фигура на земеделския водач Никола Петков, също е показано като фактор за формирането на демократичните сили в навечерието на събитията от 1989 г. Спомените за достойното държане на много лидери на опозицията пред комунистическите репресивни органи от онова време са показани като мотив за участие в политиката на редица възрастни хора, които са били съратници на осъдените и избити противници на БКП. Отбелязано е, че поради политиката на заличаване на местата на памет за такива антикомунисти в годините на тоталитарната диктатура младите хора не са били повлияни от поведението и съпротивата на антикомунистите от първите години след 09.09.1944 г. Върху възрастни хора с демократични убеждения е повлияло и горянското движение.

Това е и главната причина след 1989 г. да се възстановят редица стари партии като БЗНС”Никола Петков”, Социалдемократическата партия, Демократическата партия, Радикал-демократическата партия и някои други. Те, обаче, останаха в сянката на СДС и на практика техните привърженици бяха повече седесари, отколкото „*николапетковисти*”, „*социалдемократи*”, „*демократи*” и пр. Това в определена степен обяснява и защо още до управлението на Ив. Костов тези партии постепенно се обезличиха и реално изчезнаха от политическия живот на страната. За тяхната политическа естествена кончина причина бе и възрастта на хората, които ги бяха регистрирали и възстановили. Трябва също така да се отбележи, че мнозинството от дейците на тези стари демократични организации се опитаха да реабилитират ценностите от годините непосредствено след Втората световна война, което не бе съобразено с изискванията на времето и реалностите в страните от бившия социалистически лагер.

2.Социално-политически произход на хората от българската демократична общност в края на XX век

2.1.Демократите от „неблагонадеждните” политически фамилии.

В тази част от втория параграф на Втора глава/стр.130 – 137/ е обърнато внимание на профила и ориентациите на хората с демократични убеждения от времето на социалистическата тоталитарна диктатура, които произхождаха от т.нар. „неблагонадеждни” политически фамилии. Това бяха лица, съдени по политически причини, техни потомци и разбира се, наследници на антикомунисти, убити от комунистическата власт заради „вражеска” дейност, т.е. за опозиционни изяви. Според комунистическото законодателство такива хора и техните роднини и потомци бяха белязани като евентуални противници и опасни за комунистическия режим лица, от което произхождаха и редица ограничения за тяхното кариерно развитие.

Мнозинството от потомците на такива родове, пазейки спомена за своите роднини и впечатлени от това политическо дамгосване, на практика никога не са се отказвали от политическото завещание на своите предци и са пазели в ограничен семеен и приятелски кръг своите демократични ориентации. Те бяха и една от най-хомогенните групи на демократичната общност в навечерието на промените от 1989 г.

Обърнато е и внимание на хора от такива родове, които са успели да преодолеят идеологическото и политическо наследство на миналото по различни пътища. Такива лица, получили шанс за развитие от комунистическата власт, останаха верни на комунистическата партия и след началото на прехода. В текста са показани техните мотиви за този избор, както и техните думи, че и те са привърженици на демокрацията, макар и в редиците на БСП.

2.2.Демократите от средите на българската интелигенция. Втората част от този параграф/стр.137 – 149/ визира основната група от хора, формирали политическата база на СДС наред с групата на произхождащите от „неблагонадеждните” политически фамилии. Това са предимно хората с добро образование, най-често висше, и представители на науката и изкуството, на правото и медицината, на образованието и технологиите. Това

са предимно учители, адвокати, съдии и прокурори, лекари и медицински сестри, преподаватели във висши училища и учени от БАН, инженери и ветеринарни работници, както и хора с по-ниска степен на образование, но също достигнали до извода за избора на свободата и демокрацията.

В мнозинството си тези хора произхождат из средите на българската интелигенция, включително от семейства на активни борци против фашизма и капитализма и известни комунистически фамилии. Голяма част от тях са потомствена интелигенция, което според автора на труда е от значение за техния политически избор.

В годините на тоталитарния социализъм хората не разполагаха с частна собственост като икономическа база, която според много представители на науката е пролом към достигането до избора на свободата и демокрацията. Затова образованието се разглежда като основното средство да се достигне до извода, че свободата и демокрацията са все още ненадмината човешка ценност за социален и духовен просперитет.

В този параграф е показано и отношението на комунистическата власт към тези хора: как чрез институциите за следене и репресиране машината на тоталитарния социализъм се е опитвала да ги вербува за своята кауза или пък да ги неутрализира чрез типични болшевишки методи. В същото време е изразена и идеята, че свободомислието и опозиционността на хората с демократични убеждения е било в рамките на законите и не е застрашавало в голяма степен устоите на комунистическия режим.

III. ТРЕТА ГЛАВА: ПОЛИТИЧЕСКА ЕТНОГРАФИЯ НА ДЕМОКРАТИТЕ ОТ СДС

1. За „лявото” и „дясното” в българското политическо пространство

Третата глава е основна за труда, тъй като тя представя сърцевината на труда: същността на идеологията на седесарите и нейните логически основи. В първия параграф /стр.150 – 158/ е направено въведение за това как авторът интерпретира идеите за „лявото” и „дясното” в България след 1989 г. Изтъкнато е, че след като БСП се е позиционирала в лявото пространство,

дясното неизменно означава антикомунизъм и опозиция на социалистическата партия. В този параграф са отхвърлени някои идеи за ляво и дясно, механично според автора пренесени от политическата действителност в Западна Европа.

Тук в България лявото след 1989 г. винаги е свързвано с БСП, независимо, че икономическите олигарси в мнозинството си са свързани тъкмо със социалистическата партия и дори повечето от тях са нейна рожба. Ако трябва в такъв случай да се пренасят мострите от Западна Европа, то тъкмо БСП дълго време и дори понастоящем отговаря на условията за една дясна партия. Още повече, че тя е и консерваторът в българското политическо пространство, противодействаща на опитите за радикално преустройство на икономическата и съдебната система, на МВР и вътрешния ред и въобще на редица области от наследството на тоталитарния социализъм.

Именно затова според автора дясното в България е преди всичко „анти-БСП” с всичките производни на тази дихотомия. Тук политическото ляво и дясно не се свързва толкова със социално-икономически параметри, а се разглежда като политическа субстанция, възникнала контекстуално още от началото на прехода. Основното мерило по тази линия е БСП и това състояние продължава да бъде актуално и понастоящем.

2.Седесарите

2.1.Привързаност към свободата и демокрацията. С този параграф на практика започва същинската част от политическата етнография на демократите от СДС. Първият подпараграф /стр.158 – 178/ е посветен на една от водещите ориентации на седесарите: тяхната привързаност към свободата и демокрацията. Параграфът започва с философската версия на Николай Бердяев за свободата, за да се подготви читателят за съдържанието на понятието „свобода” сред самите седесари. Семиотиката на термина „Свобода” при Бердяев и твърде близка до тази при Левски и затова съвпада с представите за това понятие при привържениците на СДС. Приведени са много примери за възприемането на свободата и респективно на демокрацията тъкмо във версията на Бердяев и Левски. Свободата според десните български демократи е преди всичко отговорност за собствените дела и способност на личността да решава своите проблеми и тези на близките си

без да пречи на другите да реализират своите цели. „*Всекиму – своето*” - този девиз на Левски често се споменаваше от десните демократи на етнографския терен и изразяваше тяхното възприятие за свободата в противовес на техните опоненти, които в мнозинството си разглеждаха свободата твърде превратно: че само човекът с работа и пари може да бъде свободен.

Приведени са редица сравнения с представители на други политически групи и субкултурни общности, за да се отличат разликите по линия на възприемането и тълкованието на понятието „свобода”. Направеният анализ по тази линия, както и показаните житейски истории дават основание на автора да постави седесарите в групата на хората, които са европейци по култура. Това означава приемането на свободотата и респективно на демокрацията като основни условия за човешки живот, без диктатури от какъвто и да е вид. Това се тълкува като един от най-сериозните белези на европеизма и затова в този контекст седесарите са посочени като политическия авангард на европеизма у нас.

Направени са и редица исторически ретроспекции с цел да се покаже, че привържениците на СДС само наследяват и продължават една нишка в българската политическа култура – тази на свободата и демокрацията. Отбелязано е още, че в България това интерпретиране и възприемане на свободата и демокрацията е характерно за едно малцинство от около 250 – 300 хиляди души, в мнозинството си хора с десни / по български/ ориентации. Тъкмо затова според автора на много места тези привържениците на свободата и житейското следване на свободолюбието реално превръща десните демократи, а така също и левите, в политически маргинали.

В текста се защитава идеята, че мнозинството от българските граждани понастоящем или не разбират смисъла на свободата и демокрацията, или не възприемат тези понятия поради липсата на желание да търсят брод за своето благополучие със собствени сили. Изтъква се, че търсенето на „*Спасител*” и носталгията по социализма на практика изразяват възгледа на Бердяев, че бягството от свободата е бягство към „*робството*” и лесния живот: друг да се грижи за твоите интереси и твоето благополучие, друг да носи отговорност за твоята съдба, друг да бъде господар на живота ти.

Тъкмо на този обществено-политически фон привързаността към свободата и демокрацията на седесарите ги отличава като едни от последователите на Левски и като част от българските представители на европеизма у нас.

2.2.Външнополитическите ориентации на седесарите

2.2.1.Резервираността към Русия. Тази част от труда/стр.178 – 2028/ разглежда отношението на привържениците на СДС към Русия, но в контекста на българо-руските политически отношения. Както е отбелязано в самото заглавие на частта 2.2.1., русофобството на сините демократи е една от ясно изразените ориентации от външнополитическо естество. Тази резервираност на първо място произтича от факта, че Русия винаги в своята история е била „*износителка на диктатури*” и се е утвърдила като страна, поддържащи диктаторски режими. В този контекст се разглежда и съветската окупация на България през 1944 г., а като заплаха за демокрацията, включително в България, се възприема Русия и понастоящем. По тази причина привържениците на СДС нямат колебания в своите твърдения, че отношенията с Москва трябва да се ограничат до един санитарен минимум, който да не позволява вмешателство на голямата славянска страна във вътрешните дела на България.

Другата причина за резервираността на седесарите към Русия е убедеността на мнозинството от тях, че при подходящи условия може да се повторят събитията от 1944 г. или пък тези с анексията на Крим, както и случаят с Приднестровската руска република в Молдова. Тези страхове се подклаждат и от някои изяви на български русофилски формации, които публично искат излизането на България от НАТО и обвързването на страната с Руската федерация по линия на Евразийския съюз. Това се разглежда и като предикат за края на демокрацията в България и създаването на авторитарен режим по подобие на този на президента Лукашенко в Беларус.

Под влияние на своите русофобски ориентации мнозинството от седесарите често поставят под въпрос някои утвърдени празници и постижения в нашата история, свързани с руското присъствие и ролята на славянската империя по тази линия. Това е празникът на трети март и

празненствата на Шипка, честванията на някои от паметниците на Русия в България, наименованието на някои улици и пр.

Особено място е отделено на руските енергийни проекти за България след 1989 г., към които привържениците на СДС винаги са се отнасяли отрицателно. Това винаги е било с презумцията, че по-нататъшното енергийно обвързване на България с Русия поставя нашата страна в твърде неизгодни позиции, застрашаващи националната сигурност на нашето общество. Разгледани са епизоди от развитието на въпроса за проекта на ядрена централа в Белене, газовия проект „Южен поток“ и нефтопроекта „Бургас – Александрупулис“. При всеки от тях тъкмо сините демократи бяха основните опоненти на русофилите и реално успяваха да наложат своите възгледи въпреки малочислеността си. Разира се, в такива случаи се отчита и намесата на западните велики сили и особено на САЩ.

Последните страници от частта за резервираността към Русия са посветени на някои характерни особености от руското обществено развитие след 1991 г. Тук целта е да се направи сравнение с представите за Русия на българските демократи-русофоби и някои реални процеси в Руската федерация, особено във времето на президента Вл. Путин. Така страховете от Путинова Русия реално изглеждат оправдани за хора с демократични убеждения и добре познаващи имперската природа на руския политически елит и особено на КГБ-елита, управляващ понастоящем тази голяма страна.

В текста, обаче, е показано и русофилското отношение към руската култура и руската интелигенция, които седесарската общност разглежда по-скоро като жертва на руската политическа действителност. От там идва и единомислието на сините демократи с такива руски публични личности като Анна Политковская, Борис Немцов, Анатолий Карпов и други видни опозиционери на Путин и демократи. В този смисъл според седесарите има две Русии: тази на Ленин, Сталин и Путин и техните съмишленици, и тази на Чайковски, Достоевски, Лермонтов и Немцов.

В текста е отделено място и на политическите предходници на седесарите – русофобите от края на XIX и началото на XX век. В този смисъл русофобското на съвременните български десни демократи също е показано като една културно-политическа приемственост, а не като нещо ново в

българския политически живот. Този факт има за цел още един да покаже силата на културно-историческия релативизъм на Фр. Боас и неговото проявление в България и българската политическа култура.

2.2.2. Северноатлантическият пакт и Европейският съюз като цивилизационен избор за България. Отношението към САЩ.

2.2.2.1. Приоритетът НАТО. Външнополитическите ориентации на привържениците на СДС по отношение на Северноатлантическия пакт/стр. 202 – 216/ са ясно обусловени от няколко ключови за тези хора обстоятелства:

1. Цивилизационният избор на България след края на комунистическата епоха
2. Националната сигурност на България
3. Защита от имперските нагони на Русия
4. Сигурност в балкански мащаб.

По първата точка седесарите ясно дефинират своя цивилизационен избор: демократичната общност от държави, и главно страните от ЕС и НАТО. Втората точка се отнася до сигурността на България след разпадането на Варшавския договор. И в този случай привържениците на СДС са единодушни, че най-голямата сигурност за една демократична и свободна България е на пълноправен член в структурата на НАТО. Тази сигурност има два аспекта: защита от имперските попълзновения на Русия; защита от агресия от съседна балканска държава. Според мнозинството от седесарите Балканите все още са несигурен регион, като за тази констатация се посочват войните в бивша Югославия.

Друг сериозен аргумент за членството на България в НАТО е умението на Алианса да потушава в продължение на половин век гръцко-турските антагонизми и да не се стигне до война между двете държави. За седесарите НАТО е основната причина за запазването на мира между Атина и Анкара и поддържането на добрите дипломатически отношения между тези две държави. В тази връзка привържениците на СДС считат, че за балканските държави е наложително да членуват във военно-политически съюзи с оглед сигурността и запазването на мира на самия Балкански полуостров.

Влизането на България в НАТО за много от седесарите е и гаранция за вътрешна сигурност, за парирането на опити за военни преврати и дестабилизация на страната. В тази връзка повечето от привържениците на СДС приемат изграждането на военни и логистични бази на Алианса у нас не толкова за гарантиране външната сигурност на страната, а и като психологическа бариера пред русофилски и посткомунистически елементи да ориентират България към воененно-политически съюз с Русия по силов път.

2.2.2.2. ”За” и „против” Америка. В този параграф/стр.216 – 222/ са показани противоречивите възгледи на привържениците на СДС по отношение на САЩ. От една страна съюзът с НАТО и респективно със САЩ се приема благосклонно заради външната и вътрешна сигурност на България и като гаранция за демократичния цивилизационен избор на нашата страна. От друга страна много седесари се изказват критично към някои агресивни изяви на Съединените щати спрямо други страни, особено когато тези агресии не са подплатени със сериозни аргументи.

Видно е, че по отношение на САЩ седесарите са доста разделени и главната причина е самата външна политика на Вашингтон. Част от синята общност например намира за полезни българските участия във военните операции на САЩ в Ирак и Афганистан. Един от мотивите е, че така България също показва солидарност с основния стожер на НАТО и не е само консуматор на сигурност. В тази връзка дори се посочва, че участието на българските войници в такива операции подобряват боеспособността на българската армия.

Повечето седесари, обаче, не са съласни България да дава жертви за интересите на САЩ в различни райони на света и особено когато агresiите срещу определени държави не са мотивирани със сериозни аргументи. Независимо от тези противоречия дори и най-критично настроените към външната политика на САЩ седесари са категорични, че мястото на България е в НАТО и в този аспект разглеждат водещата роля на Съединените щати в Алианса като необходим компромис. Тези ориентации придобиха още по-голяма емоционална стойност след анексията на Крим от Русия и руската намеса във вътрешните работи на Украйна.

2.2.2.3. Европейският съюз – вашата естествена цивилизационна среда.

Проевропейските ориентации на седесарите са едни от най-ярките и натоварени с емоционален заряд. Тук главният мотив за влизането на България в ЕС е гаранция за цивилизационния избор на страната, за нейното демократично бъдеще и за по-добрите условия на живот за нейните граждани. Тази част от дисертационния труд /стр.222 – 241/ най-добре изразява външнополитическите ориентации на привържениците на СДС и респективно доказва тяхното присъствие в европейското цивилизационно пространство.

На първо време това е гаранция за доброто бъдеще на демократичното устройство на България, което от своя страна е гаранция за един по-добър жизнен стандарт на българските граждани. Макар тези очаквания поне засега да не се оправдават, седесарите са категорични, че това неслучване на очакванията за по-добър стандарт на живот не се дължи на членството в ЕС, а поради „*бутафорността*” на българската демокрация, т.е. поради отсъствието на истинска демокрация.

В контекста на борбата за едно по-добро бъдеще на нашето общество са приведени много примери за участието на седесарите в политическия процес, с което те са се доказали като авангарда на гражданското общество у нас. Именно тяхната гражданска култура „на участие”/ по Верба и Алмънд/ им позволява да бъдат добре чувани в публичното пространство и да са основният опонент на посткомунистическата олигархия и „чалгата” в политиката. Показани са и много примери на участие на седесарите в политическия процес, които са допринесли за налагането на европеизма поне сред част от българското общество.

Членството на България в ЕС се разглежда и като полезна мярка за борбата на нашето общество срещу мафията и олигархията, тъй като и седесарите, и много от останалите граждани на България, и Европейската комисия са на едно мнение по отношение на проблемите за вътрешния ред и правосъдието у нас. В този смисъл привържениците на СДС дори след разпадането на синята политическа организация са останали основния обществен таран и съюзник на ЕС в борбата за истинско правосъдие и справедливост.

В тази част от труда са показани и основните разлики между седесарите и техните потомци и съмишленици– от една страна, и техните опоненти – от

друга. Това са събитията от 2013 г. и уличните изяви срещу назначаването на Делян Пеевски за директор на ДАНС. Тъкмо в този ракурс проличаха различните възгледи по отношение на политическото на седесарите от редица други групи от нашето общество, а това намира отражение и в ежедневието на хората. Анализите на редица журналисти, социолози, политолози и политически антрополози ясно посочиха как и в ежедневието привържениците на европеизма се отличават от онези свои сънародници, които чакат друг да оправя техния живот и разчитат на организиращата роля на държавата в чисто носталгичен/по социализма/ вариант. Именно в събитията от 2013 г. се забелязаха различия не само по отношение на политическите ориентации, но и в материалния аспект на хората. Неслучайно редица жерналисти, главно от ляво, нарекоха протестиращите с прозвище „*ситите*”, а останалите, застанали на страната на Пеевски и компания, бяха окачествени като „*измъчени*”, „*гладни*”, „*смачкани*” и пр. В текста по този въпрос е предложено становище, което обяснява това различие в материално отношение и като последица от факта доколко хората са възприели европеизма като свое житейска философия или са останали подвластни на възгледите, че друг трябва да се погрижи за „*доброто на народа*”.

2.3. За противниците на дясното и демократичното.

2.3.1. За БСП и социалистите. В този параграф и конкретно в неговите подпараграфи са показани възгледите на привържениците на СДС за техните основни противници, в това число и кои са основните опоненти на българското дясно и демократично в политиката. На първо място седесарите поставят БСП и нейните привърженици/стр.241 – 255/. По отношение на социалистическата партия мнозинството от седесарите приемат, че тя си остава партия от постболшевишки тип, т.е. неререформирана и привърженик на тоталитарния социализъм. Мнозинството от сините демократи са на мнение, че само поради външнополитически причини БСП привидно е възприела демокрацията като своя кауза. Приемат също така, че в действителност и нейното ръководство, и мнозинството от членовете и привържениците и си остават на позициите на тоталитаризма и на обвързването с Русия.

Изхождайки от този възглед – за мимикрирането на БСП и неумелото прикриване на нейната истинска същност – седесарите я възприемат като

най-съществената заплаха за българската демокрация и за европейското бъдеще на България. Негативното отношение към социалистическата партия се обуславя и от възгледа, че именно нейното ръководство е създадо българската мафия и посткомунистическа олигархия, че става въпрос за организиран и добре дирижиран процес на ограбване на държавата и хората в името на властта и парите.

Седесарите правят разлика между лидерите на БСП, наричани на времето „червени мобифони“, и т.нар. „червени бабички“, т.е. обикновените привърженици и членове на партията. Водачите на БСП са обвинявани, в повечето случаи основателно, за съзнателно създадените проблеми в контекста на прехода след 1989 г. Тук най-често се посочват проблемите от т.нар. „луканова зима“, ограбването на банките и спестяванията на много хора през 1996-1997 г., мутризацията на страната до 1997 г., скритата и нечестна приватизация, създаването на организираната престъпност и пр.

Що се отнася до обикновените членове на БСП, те са обвинявани за безкритичната подкрепа на партийния елит, чиято политика в много голяма степен е против интересите на тези в мнозинството си възрастни хора. В текста на редица места е изтъкната и критика срещу някои крайности в отношението на седесарите, особено срещу обикновените привърженици и членове на БСП, тъй като на практика се отрича тяхното право на избор.

Все пак привържениците на СДС с основание обвиняват БСП за създаването на проблеми в контекста на прехода, използвайки болшевишки прийоми, вкл. използването на нечестни методи за печелене на избори. Като едно от най-ярките доказателства за тези обвинения служи примерът „Мултигруп“ и създаването на силовите групировки след падането на правителството на Филип Димитров от власт. В текста БСП е посочена като константа от гледна точка на ориентациите на седесарите по линия противници на демокрацията и европеизма.

2.3.2. Срещу комунистическата Държавна сигурност. Този подпараграф/стр.256 – 264/ на практика е продължение на предходния, тъй като в много от интервютата със седесари БСП и Държавна сигурност/ДС/ се разглеждат като две страни на една и съща монета. И все пак се прави и разлика. Според мнозинството сини демократи в самото начало на прехода ДС наистина е

продължила своята роля на „юмрук на партията”, но постепенно отделни групи на силовите ведомства са започнали да се откъсват от контрола на партията-майка. Немалко привърженици на СДС разглеждаха НДСВ и ГЕРБ тъкмо като рожби на тези групи. Именно в този аспект между БСП и ДС се прави разлика сред мнозинството от седесарите.

ДС е обвинявана в същите политически „грехове”, характерни и за БСП и изложени в предходния подпараграф. Но ако партийното ръководство е възприемане като „мозъка” на антидемократичните сили, хората от ДС са посочвани като изпълнителите на партийните замисли.

Според привържениците на СДС с течение на времето повечето групички сред висшите офицери на ДС и Военното разузнаване /РУМНО – преди 1989 г. военното разузнаване се наричаше Разузнавателно управление на Министерството на народната отбрана / са започнали да се еманципират от партията и така са придобили самостоятелност. ГЕРБ се възприема от много седесари като политическо проявление на този процес. С еманципирането на ДС от партията редица привърженици на СДС обясняват и залезът на БСП сред появата на ГЕРБ, в смисъл, че в БСП вече е намалял потенциала от кадри, които да вършат черната и неблагодарна работа на политическия терен. ДС в крайна сметка се разглежда като един от факторите за създаването на организираната престъпност и дестабилизиращи българската демокрация. Силовите структури от времето на тоталитарния социализъм и БСП са двата основни стожера на организираната престъпност според сините демократи и затова негативното отношение към тях е с еднаква емоционална натовареност. В текста авторът се е солидаризирал с това становище на десните демократи и в тази връзка са изложени редица факти, станали известни на българското общество, но не променили нагласите на избирателите към основните политически играчи.

2.3.3. Срещу организираната престъпност, мафията и посткомунистическата олигархия. Този подпараграф /стр.264 – 289/ е логично продължение на предишните два. За десните български демократи има органична връзка между организираната престъпност в България, мафията и посткомунистическата олигархия. За тяхното създаване хората от автентичната българска десница обвиняват БСП и ДС, а отчасти и руските/

съветските разузнавателни служби. Затова за анализаторите на прехода не е изненада, че тъкмо хората от автентичната десница – привържениците на СДС, на т.нар. стари демократични партии, на ДСБ след 2004 г.и отчасти на ГЕРБ след 2006 г./ са обвинявани като привърженици на „*конспиративните теории*”.

Този параграф е по-обширен, тъй като разглежда историята на прехода с повече детайли около възникването и изявите на различните организации на посткомунистическата олигархия, станали известни на обществото. Това са редица истории и неизвестни факти около самото начало на прехода и формирането на т.нар. неформални сдружения, на редица икономически субекти с криминален подтекст, но упорито представяни от българските медии като новите икономически субекти на капиталистическа и свободна България. Това са и силовите групировки, също представяни за нормални икономически образования, показните гангстерски убийства и пр.

В тази връзка възгледите и обясненията на седесарите са представени като напълно адекватни на фактите. Авторът напълно поддържа версията на десните демократи за същността на организираната престъпност като добре замислена и добре дирижирана симбиоза между части от БСП-елита,отделни групички на ДС и свързани с тях криминални елементи. Седесарите не поставят знак за равенство между БСП в ДС в тяхната цялост, а правят разлика между почтените хора от тези структури и онези, избрали пътя на копроментирането на страната със своите криминални дейния. В тази връзка към виновниците за криминализирането на страната се причисляват и отделни звена на съдебните органи и най-вече прокуратурата и Висшия съдебен съвет. За привържениците на СДС те също са част от проблема, наречен посткомунистическа олигархия и организирана престъпност. Именно тази престъпност е основния проблем на страната в контекста на прехода и затова за сините демократи БСП, ДС и посткомунистическата олигархия с техните структури са поставени на първо място като противници на демокрацията в България и на нейните привърженици.

Показани са и реалните борби и изяви на седесарската общност против организираната престъпност и нейните вдъхновители. Като основни жалони в тази история са показани масовите протести през януари 1997 г. и

протестите през 2013 г. срещу правителството на Пл. Орешарски. През цялото това време, с изключение на самото начало на прехода, ДПС също е разглеждано като част от механизма на олигархията да държи властта и да продължава да разпределя според своите интереси обществения продукт на страната.

2.3.4. Срещу политическата апатия и „чалгата” в политиката.

В известна степен този параграф /стр.289 – 313/ е продължение на предходния. Ако в трите части на предшестващия параграф се представяха възгледите на седесарите за противниците на дясното, демократичното и европеизма, в настоящия се представят и причините, поради които, според сините демократи, посткомунистическата олигархия и мафията са обсебили държавната машина и я използват за своя изгода.

На първо време седесарите сочат незнанието за политиката на голяма част от българските избиратели, които поради тази причина избират лица и партии, неподходящи за времето и целите на българската демокрация. Към незнаещите и негласуващите, обзети от апатия и negliжиране на политическите процеси, са прибавени и някои политически субкултурно общности, наречани от някои анализатори „*политически етноси*”. Това са преди всичко привържениците на БСП и ДПС. Много седесари обвиняваха бедните и онеправдани членове и симпатизанти на социалистическата партия, че със своята партийна каузалност те на практика подкрепят мафията и олигархията в ущърб и на своите интереси. Същите обвинения са отправени и към българските турци и българските мюсюлмани за подкрепата на ДПС, което също се разглежда като част от политическата система на олигархията и организираната престъпност.

В известна степен авторът на труда оправдава това отношение към политическите опоненти, до колкото подкрепата за БСП и ДПС наистина стимулира определени олигархични кръгове и техни криминални деяния. В същото време не се приема отнемането на право на избор на политическите „други” и тяхното право да гласуват съобразно своите представи за добро и лошо в политиката. От друга страна изборът на мнозинството привърженици на БСП и ДПС се обяснява и с източните цивилизационни културни норми, където свободата и демокрацията не са ценности с висок емоционален заряд

и обичайно нямат място в политическата култура на „източния човек”/по Бердяев и Г.Манолов/.

Особено място е отделено и на гласуващото българско мнозинство, което не е партийно каузално, но ходи до урните и се интересува от политиката с презумцията да се търси „Спасител, който да оправя положението”. Тъкво това гласуващо мнозинство, което много често решава изхода на изборните политически борби, е определяно от много седесари като „чалгарско”. Наистина търсенето на въпросния спасител вече двадесет е пет години постоянно се проваля, но въпросното мнозинство със същата политическа страст и наивност продължава да гласува с тази презумция. Това е културна норма, наследена от традицията, инвестиция на патернализма в съвременната политическа култура на българските граждани. От друга страна това мнозинство от гласуващи хора напълно отговаря и на авторовот теза за голямата роля на популизма в политическите процеси у нас.

От гледна точка на седесарите и на теорията на С. Верба и Г. Алмънд тези гласуващи и търсеци спасител могат да се определят и като проявление на „чалгата” в политиката. Привържениците на СДС, обаче, отказват в повечето случаи да разберат същността на популизма в нашата култура и затова предпочитат да обвиняват и дори понякога и да обиждат. Тъкмо това неразбиране на другостта и отказа да се вникне в логиката на тази другост е голямата причина за ограничената социално-политическа база на европеизма у нас. Някои от десните демократи наистина признават това разминаване между културата на седесарите и мнозинството от българските граждани, но отдават изолацията на сините със слабата и неумела пропаганда, с високомерието на много сини активисти и обикновени привърженици на СДС и с идеята да се монополизират идеите на европеизма.

Тъкмо в този контекст е показана и основната причина за маргинализацията на сините демократи сред малките градове и селата и дори в редица окръжни центрове. Те наистина са били и дори и сега остават авангарда на демокрацията и европеизма у нас, но все пак те не са единствените представители на европейското и демократичното тук в България. Такива групи има и сред БСП, и при други партии, както и сред българските турци и българите – мюсюлмани. Тъкмо това е една от

причините според автора автентичната десница да продължава да бъде малцинство в страната и трудно да разширява своето влияние сред останалите политически групи и субкултурни общности.

2.4.Седесарите за себе си, за СДС, за синьото единство и сините управления.

2.4.1. Седесарите за себе си. Този параграф /стр.313 – 323/ е твърде важен, тъй като в него респондентите-седесари са проявили саморефлексия и са били принудени от автора на труда да говорят за себе си и своите политически ориентации. Тъкмо затова тъкмо тук те се изявяват като хора с политическа идентичност с висок емоционален заряд, много често близка и равна с националната. Това са хора, които се описват като последователи на Левски, като европейците на България и като общността с най-голям принос за влизането на страната в НАТО и ЕС. Те имат наистина високо самочувствие заради своята политическа същност и това самоусещане ги прави маргинали сред едно мнозинство, което е свикнало на егалитарността и на единомислието. В политически план седесарите са най-забележимите на етнографския терен особено в селата и малките градове поради своята малочисленост, но и поради отказа да бъдат като другите, да говорят като тях. Това не е само тяхно мнение, но и мнение на хора от другите групи, на които им прави впечатление, най-често неприятно, „*инатът*” и „*високомерието*” на десните демократи.

Самочувствието на седесарите в политически план идва и от тяхната самооценка, че са повлияли на политическите процеси у нас и все пак България е станал част от свободния свят, от НАТО и ЕС. Що се отнася до неудачите на българската демокрация и до постоянните изборни успехи на противниците, седесарите все пак си остават привърженици на свободата и демокрацията, на европеизма. За тяхн неудачите на българската демокрация се дължат тъкмо на липса на истинска демокрация, а не на самия демократичен процес. Тъкмо в тази част – отношението към ставащото в България след 1989 г. – те се различават от останалото мнозинство български граждани, които свързват острите социални проблеми тъкмо с промените след 1989 г., с демокрацията и свободата.

2.4.2. Седесарите за СДС и синьото единство.

Този подпараграф се отнася до отношението на десните български демократи към техния политически субект в лицето на СДС, т.е. към политическата „шапка” на автентичната десница у нас. Привържениците на този съюз, прераснал в партия през 1996 г., нямат еднозначно отношение към него. Вярно е, че тъкмо СДС до неговата фактическа кончина винаги е бил политическия субект на сините. Очевидно лидерите на този съюз са успели най-добре да разберат политическите ориентации на десните демократи и да ги спечелят за своята кауза. Към политическата шапка СДС седесарите, обаче, винаги са проявявали и голяма критичност. Това се е случвало по много поводи: заради корупционни практики на лидерите, заради неадекватни решения, заради колаборация с противника и т.н. Седесарите за разлика от членове и привържениците на БСП и ДПС нямат това митологично отношение към своята партия или пък към своя лидер. Те наистина припознават СДС за своята партия, но това все още не означава, че те прощават грешките на своите водачи. Много са случаите, и част от тях са описани в труда, на отказ от гласуване заради такива неадекватни решения или за наказателен вот.

И все пак за седесарите най-болният въпрос за тяхната партия винаги си е оставал проблема за единството. По причини, на които тук не е обърнато сериозно внимание, още от самото си създаване СДС винаги е бил разцепван и от него постоянно са се откъсвали активисти по различни мотиви. Ако разцепленията и появата на няколко СДС-та с тирета в началото на прехода се е възприемало като оздравителен процес и като „очистване от внедрени ченгета и нагаждачи”, то кризата на СДС след 2002 г. и разцеплението през 2003-2004 г. наистина се изживява болезнено от сините членове и симпатизанти.

Това е и въпросът с най-голяма емоционална стойност за седесарите, когато става въпрос за СДС и неговия печален край. Тук общността наистина е разделена, тъй като голяма част от нея приема версията на Ив. Костов и проекта Демократи за силна България /ДСБ/, докато другата, главно в провинцията, остава вярна на „марката СДС”. Отделянето на групичките на Ст. Софийски и Евгени Бакърджиев не повлия на синьото единство. Разделението стана факт с проекта на Костов - ДСБ. Независимо от разделението и костовистите, и седесарите запазиха непокътнати своите

ориентации, но в същото време останаха непримирими главно заради личността на Ив. Костов. Той на практика се превърна в разделителната бразда и бе факторът за възникването на „две сестрински партии”. Това бе и поредното проявление на факторът лидеромания в българската политическа култура, който с пълна сила се изяви и след 1989 г. В текста ДСБ се интерпретира и в този традиционен за българската политика ракурс – ролята на лидерството в политическото парцелиране, характерно за българския политически живот още от възстановяването на българската държава през 1878 г.

2.4.3. Отношението към сините управления на България и към синята кметска власт

2.4.3.1. Как се оценява краткото управление на СДС през 1991 – 1992 г.?

Този параграф е разделен на три части. Първата /стр.340 – 346/ визира отношението на седесарите към управлението на правителството на Филип Димитров през 1991 – 1992 г. Има почти пълно единодушие, че тона правителство не е имало време да реализира своите реформаторски намерения поради краткостта на управлението и поради липса на мнозинство в Народното събрание, което да подкрепя неговата политика.

Правителството на Ф. Димитров се оценява и като първата сериозна жертва на машинациите на БСП и ДС, на подготовката на комунистите и техния железен юмрук да се стопират всякакви реформи с цел създаването на действаща демокрация и свободна пазарна икономика. Падането на този кабинет на СДС се оценява и като израз на неопитност и наивност на сините лидери, подценили противника е неговата болшевишка политическа култура.

Привържениците на СДС оценяват кратката финансова и икономическа стабилизация на България през тези девет месеца на управление на СДС. Положително се оценява и ролята на сините министри в правителството на Димир Попов за въвеждането на шоковата терапия по полски маниер и насищането на пазара със стоки от всякакъв характер. Това на практика освобождаването на цените на стоките е показало, според мисленето на много седесари, реформаторската същност на СДС и волята на неговите водачи да

осъществяват болезнените промени, свързани с адаптирането на българската икономика към правилата на европейския свободен пазар.

Седесарите имат и някои критики към управлението на кабинета на Ф. Димитров. Според голяма част от тях Ф. Димитров е бил „прекалено мек и доверчив” към опонентите и особено към ДПС. Други, обаче, оправдават неговата доброволна оставка с презумцията, че в българския парламент неговото правителство не е имало мнозинство и това по принцип го е правило заложник на чужди интереси.

Другата критика към това правителство, а тя е и най-силна, е по повод разрушаването на ТКЗС-тата. Мнозинството от седесарите поне до управлението на СДС по времето на Ив. Костов/ 1997-2001 г./ интерпретираха това разрушаване на социалистическите колхози като голяма грешка и като удар по българското селско стопанство. Особено критични бяха оценките на седесарите по отношение подбора на тричленките, които е трябвало да разградят социалистическите кооперативи и унищожаването на активите на тези предприятия.

Едва към началото на ХХІ век, когато селското стопанство у нас се съвзе и земята започна да се обработва с модерни средства и машини, тези критики постепенно отшумяха и дори се сочеха от немалко десни демократи за подходяща стъпка по пътя на модерното земеделие и скотовъдство.

Към управлението на правителството на Ф. Димитров се влагаше и определена доза романтизъм, тъй като това на практика бе първото самостоятелно управление на десницата и грешките в определена степен се оправдаваха поради неопитността на сините управленчески кадри.

2.4.3.2. Седесарите за управлението на правителствата на Иван Костов.

Този подпараграф /стр.346 – 357/ се отнася до отношението на хората от автентичната десница към първия цял мандат на СДС, оползотворен във времето от април 1997 г. до юни 2001 г. Привържениците на СДС са единодушни, че това е най-успешното управление на България за целия период на прехода след 1989 г. С реформите на СДС от това време се свързва и приемането на страната в НАТО и ЕС.

Като един сериозен успех на двата кабинета на Костов се приема „отстраняването на мутрите” от публичния живот на страната и даването на възможност на много хора спокойно да развиват своите бизнес-начинания. Двете операции на МВР - „Комар 1” и „Комар 2” – се помнят от хората в България как доржавата е показала своята сила и как при добра воля всеки престъпник може да бъде поставен на мястото си, което заслужава. Изчезването на стикерите на силовите групировки също често се споменава от респондентите. Радбира се, има и немалко критики от седесарите за това, че управлението на СДС не е довело до осъждането на престъпниците, а само до тяхното натикване в ъгъла на обществения живот. Много десни демократи в тази връзка обвиняват Ив. Костов, че е приел споразумение с БСП и олигархията да не репресираща техните кадри, което е запазило силите на главния противник на автентичната десница.

С положителен апломб се отбелязват реформите във финансовата и икономическата сфера, в здравеопазването и външната политика. Особено задоволство и понастоящем съществува от факта, че по времето на Костовото управление България на практика се е присъединила към четирите страни от Вишеградската четворка и затова българските граждани две години преди Румъния са получили разрешение свободно да потуват в страните на ЕС. Сините демократи са единодушни, че Костовите правителства и СДС с неговите съюзници са извършили реформите за приемането на страната в Северноатлантическия пакт и ЕС, а правителството на Симеон Сакскобургготски и това на Сергей Станишев впоследствие само са „обрали славата” от тези епохални успехи на България в нейната постмодерна история.

Костовото управление се свързва и с редица епизоди от неговата история, в които правителството и самият премиер подходиха твърдо дори към бъдещите западни съюзници: отказа на кабинета на предложението на САЩ да унищожи ракетите със среден обсег „СС-23” и „Скъд”; отказа на предложението на НАТО в България да бъдат създадени лагери за бежанци от Косово; извоюваното право България да бъде отделена от Румъния по пътя към ЕС с презумцията, че България не приема ролята да бъде в групата на опашкарите; подслушването на посолствата на страните от НАТО, включително и това на САЩ, по времето на войната на Алианса в остатъчна

Югославия. Всичко това представя кабинета и неговия премиер пред синята политическа общност като едно достойно управление и отказа от традиционните практики да се подчиняваме безрезервно на всеки нов покровител.

Трябва да се отбележи също така, че към управлението на Костово имаше и много критики. Част от седесарите го критикуваха, че на държавни постове не е подбирал подходящи десни хора, а е назначавал комунисти. Други бяха много остри по отношение липсата на присъди за престъпниците, а трети критикуваха кабинета за много корупционни практики, свързани с приватизацията и закриването на някои държавни компании като БГА „Балкан” и други големи предприятия. Имаше и други критики от различно естество, но те все пак бяха с по-нисък обществен-емоционален заряд.

Трябва също така да се отбележи, че критиките към управлението на Ив. Костов и неговите правителства се засилиха сред самата седесарска общност след разцеплението на СДС през 2004 г., когато „Командира” бе обвинен за разпадането на Синята партия. Така, че тук има и субективен контекстуален момент, свързан с отношението към Ив. Костов от онези седесари, които го обявиха за главния виновник за разпадането на СДС.

Независимо от критиките и негативното отношение към Костов заради разцеплението на СДС през 2004 г., с течение на годините сред седесарската общност и въобще сред хората от автентичната десница се затвърди становището, че управлението на СДС в годините 1997 – 2001 е най-ползотворния период от развитието на прехода. Много сини демократи и понастоящем вярват, че ако Костов беше получил още един мандат да управлява България, днес ситуацията в страната би била много по-добра.

2.4.3.3. Отношението към синята кметска власт. Управлението на сините кметове винаги е привличало вниманието на привържениците на СДС, при това в локален план. В този ракурс на етнографския терен се забелязва нещо твърде интересно: както седесарите, така и много хора от други политически субкултурни общности и групи не подхождат партийно при оценката на работата на местните кметове и общински ръководства. В този подпараграф добре се вижда /стр.357 – 367/, че седесарите са се отнасяли положително само към онези сини представители на местната власт, които са се отличили с

градивна и полезна за хората политика. Те не са толерирали корумпирани и некадърни градоначалници и селски кметове и заместници от своята партия. Затова по правило при такива избори – за кметове и общински съветници – те са се изявявали активно само в случаите, когато са били убедени, че СДС и неговите съюзници са предлагали честни и можещи хора, с добро име сред местната общественост.

Поради тази особеност някои известни сини кметове и общински дейтели са заклеймени като символ на корупцията и некадърността, а дреги – като политически предатели и „подлоги” на олигархията и БСП. По същата логика седесарите отбелязват с добро управлението на софийския кмет Ст. Софийски и не приемат насажданата от медиите версия за корупционния „Модел Софийски”. С добро се споменава и пловдивския кмет Спас Гърневски, кюстендилския градоначалник Петър Паунов, плевенския доскоросен кмет Найден Зелетогорски, някои общински съветници от СДС и ДСБ и т.н. В тази връзка седесарите имат и добро отношение към кметове, които не са от тяхната политическа общност, но са се отличили с добри практики и са оставили добра следа като градоначалници. Такива са Йорданка Фандъкова, Димитър Николов от Бургас и неговия предшественик Йоан Костадинов, кмета на Севлиево до 2008 г., който беше от БСП и други.

Много от тях обвиняват сините политически активисти, че са подценили селата и малките градове и на практика са оставили тези населени места на олигархията и нейните послушници. От друга страна много от седесарите признават, че в малките градове и селата настроенията на хората са твърде далече от ориентациите на седесарите и въобще на десните демократи, което се разглежда и като културна пропаст между два свята, между два цивилизационна модела.

V.ЧЕТВЪРТА ГЛАВА: СЕДЕСАРИТЕ СЛЕД РАЗПАДАНЕТО НА СДС

1.Костовистите.

1.1. Значението на Иван Костов като политик и държавник за създаването на Демократи за силна България.

Тази глава има за задача да покаже как се развива седесарската политическа общност след настъпилата криза в СДС и неговия реален разпад във времето от 2001 до 2015 г. Първият параграф от главата е посветен на политическата култура на „*костовистите*“, тъй като създаването на Демократи за силна България /ДСБ/ в началото на 2004 г. отцепи от СДС много привърженици. Някои анализатори ги изчисляват на около една трета от твърдото електорално ядро на Сяната партия. Самият параграф за ДСБ и неговите привърженици се състои от четири части.

Първата част /стр.368 – 375/ е посветена на ролята на Ив. Костов за създаването на ДСБ и отношението на синята политическа общност към него и неговото поведение. Той е посочен на практика като основния разделител на седесарите, в резултат на което се появяват две „*сестрински партии*“ с почти еднакви политически ориентации. Привържениците на Костов все пак се отличават със своята изключително висока степен на интензивност на политическата си идентичност, което прави тази общност изключително хомогенна и много активна. Затова костовистите са наричани и с определението „*тъмносините*“, за да се подчертае тяхната безкомпромисност по отношение на българската левица и към всеки политически субект, обявен за противник на автентичното дясно и проевропейско.

Реално, обаче, привържениците и членовете на ДСБ са бивши седесари и в техните политически ориентации няма никаква промяна. Те си остават част от автентичната българска демократична десница и това, което ги сепарира от останалите десни е водещата роля на Костов и неговото усещане за политическо месианство, неговата непримиримост към политическата другост. Появата на ДСБ е посочена и като типичен български пример как лидерските амбиции на отделни водачи парцелират българското политическо пространство. Посочени са и някои другинегативните отзиви за Костов и неговите привърженици от страна на седесарите, останали верни на СДС.

Що се отнася до онези привърженици на Синята партия, останали верни на нея и след разцеплението от 2004 г., те са по-диалогични, „*по-меки*“ в изразяването на своите политически възгледи и по-склонни на компромиси със сродни политически субекти. Към Костов, както и към БСП, тези

седесари ,обаче, са непримирими, тъй като за тях той е основният разрушител на автентичното дясно и е обслужил по този начин социалистическата партия. Това на практика поражда и допълнително напрежение в самия СДС, тъй като с течение на времето все повече става ясно, че разделени, СДС и ДСБ нямат шанс за успех. Тъкмо тази необходимост обуславя и едно ново деление сред останалите привърженици на СДС: дали да има съюз с ДСБ е конкретно с Костов или това да не се прави. Това раздвоение още повече се засилва и с появата на новата дясна партия в лицето на ГЕРБ, която за част от седесарите и по-приемливия съюзник.

1.2.Костовистката версия за „силна България в ЕС”. Този подпараграф /стр.375 – 379/ има за цел да изтъкне идеологията на ДСБ е респективно на костовистите. Това е направено с цел да се покаже, че в тази идеология няма нищо различно от целите на СДС в годините на неговото управление от 1997 до 2001 г. Така привържениците на ДСБ на практика не внасят нещо по-различно в идеологически аспект от проекта на СДС четири години по-рано. Реално се продължава линията на СДС по всички направления с тази разлика, че сле 2004 г. като противник в полето на дясното се припознава и СДС. Разбира се, самите водачи и идеолози на ДСБ, както и техните привърженици, признават сходствата в програмите на двете партии, но обвиняват ръководителите на СДС в колаборация с олигархията, в проява на страх от силните на деня и в отказ да се борят за една силна и демократична България, част от НАТО и ЕС, и достоен член на тези съюзи.

1.3. За вярата и християнското милосърдие. Този подпараграф /стр.379 – 386/ има за цел да покаже друга страна от ориентациите на голяма част от бившите седесари и костовистите след 2004 г. Това е желанието да се върне вярата не толкова в църквата, а в Бога. До колко тази линия на поведение и пропаганда наистина отговаря на набожостта на сините демократи е спорен въпрос, но като цяло седесарската общност, в това число и костовистите, имат силни ориентации към православието и въобще към религията. Това е една от ясните отграничителни линии с левите хора и техния атеизъм, както и с порочните изяви на църковните първенци, които на практика опорочават църквата и я правят част от престъпниците и олигархията.

И при седесарите, а още по-ясно и видимо при костовистите, вярата в Бог е един от маркерите на дясното и отличителна характеристика на антикомунизма, антисъветизма и европеизма.

1.4. Още за костовистите. В тази част на параграфа за ДСБ са показани и някои други отличителни белези на привържениците на ДСБ, които на практика ги представят и като седесари. Това са възгедите и усилията за реформиране на съдебната система и критичното отношение към проблемите в правосъдието и вътрешния ред.

В тази връзка е обърнато и внимание на отношението на костовистите към ГЕРБ. За привържениците на ДСБ това е партия на българската олигархия, продължение на проекта НДСВ и типично проявление на политическото инженерство на „*машите и пионките*” на олигарсите за монополизирание на цялото политическо пространство у нас. Паралелно с това е обърнато и внимание и на преливането на „*син електорат*” към партия ГЕРБ, както и настаняването на някои активисти на СДС и ДСБ в структурите на партията на Б. Борисов, при това на ръководни позиции. Посочени са и причините за това припознаване на ГЕРБ като подходящ политически субект, без обаче, тези хора да променят своите политически ориентации. Тук трябва да се обърне внимание на думине на Б.Борисов, че иска да си присвои „*марката СДС*”, което се тълкува от част от седесарите и костовистите като привързаност на ГЕРБ към ценностите на европеизма.

И тази част от труда има за цел да покаже сходствата в ориентациите и поведението на на седесарите и техните бивши съмишленици от ДСБ по един въпрос – относно ГЕРБ – към който част и от едните, и от другите, проявяват сходно отношение. А това говори и за единство на политическата култура.

2.Седесарите-монархисти.

2.1.Оформяне и възгледи на групата на монархистите до управлението на НДСВ. Първата част от параграфа за седесарите-монархисти /стр.390 – 395/ е посветена на хората с демократични десни убеждения, но и привърженици на реставрацията на монархията по силата на Търновската конституция. Те в мнозинството си са представени като потомци на някогашния политически

елит, спомогнал за утвърждаването на авторитарния режим на цар Борис III, както и на наследници от стари „буржоазни“ фамилии.

На базата на някои изследвания и редица интервюта с представители на тази група от седесарската субкултурна общност е показано, че тези хора са част от СДС, стоят на демократични и проевропейски позиции, но възлагат големи надежди на някогашния български монарх и политически изгнанник Симеон Сакскобургготски. Основен аргумент за реставрацията на монархията при тези хора е примерът на редица европейски монархии като Великобритания, Белгия, Дания, Швеция, Холандия и други страни, където монархическият институт съвсем не е пречка за демократичното обществено устройство и за добрия жизнен стандарт на гражданите от тези страни. Посочени са и редица прояви на седесарите-монархисти, където те открито демонстрират своите промонархически ориентации.

2.2. Българската посткомунистическа олигархия и проектът НДСВ

Тази част от труда/стр.395 – 406/ разглежда някои страни от биографията на Симеон Сакскобургготски, непозната на българската общественост и до сега. Това е важен елемент от историята на прехода и показва защо бившият български цар Симеон II се намеси в политиката на България в полза на олигархията, а не на своите симпатизанти – монархисти. От публикации в задграничната българска демократична преса и на основата на няколко интервюта с политически емигранти отпреди 1989 г. е видно, че Симеон Сакскобургготски е приел да стане проводник на политиката на съветските и български комунистически тайни служби, след като САЩ, Великобритания, Франция и Германската федерална република /Западна Германия/ през 1956 и 1957 г. са отказали да го подкрепят в неговите стремежи да се върне на власт в България като монарх. Мотивите на великите западни сили да се противопоставят категорично на този стремеж на монарха-изгнанник се коренят във факта, че неговия баща е бил съюзник на Хитлеристкия режим в Германия. Това става през 1956 г., когато Симеон II навършва пълнолетие и в специална декларация заявява своите претенции за връщане в България като български цар по силата на Търновската конституция. Особено негативно на тази декларация реагират САЩ, които на свой ред изказват своята непримиримост към властовите амбиции на онези монархически фамилии,

подкрепили по времето на Втората световна война Хитлеристка Германия и нейните съюзници.

Така самите западни сили на практика подтикват индиректно някогашния български цар да влезе в контакт с тайните служби на СССР и България и да стане проводник на техните интереси. Именно с тази презумция, не позната на българската общественост, още от началото на прехода първите публични контакти със Симеон Сакскобургготски осъществяват някои агенти на българската ДС като Кеворк Кеворкян и Константин Тренчев. Показани са и добрите познанства на семейството на Симеон II с фамилията на Атанас Тилев, един от най-известните представители на българските разузнавателни служби, работещи зад граница.

Поради тази обвързаност на Симеон Сакскобургготски с комунистическите секретни служби посткомунистическата олигархия използва зависимостта на някогашния български монарх и чрез него успява да отстрани СДС от власт през юни 2001 г. В този смисъл проектът НДСВ е посочен като най-добрата и полезна за олигархията операция, сложила край на управлението на СДС и върнала олигархическите кръгове на власт. Този факт е посочен и като фатален край на монархическата идея в България, и като край на автентичната монархическа общност в страната.

2.3. Демократите – монархисти след залеза на монархическата идея в България. Еволюция на основните ориентации. Тази последна част от параграфа за седесарите-монархисти /стр. 406 – 414/ проследява промяната във възгледите на монархистите след като става ясно, че в България монархията никога няма да се възстанови. Това се подразбира още от момента, когато Симеон II дава своето съгласие да оглави политическо движение, с което престава да бъде обединител на всички българи в качеството си на техен бъдещ монарх. В мнозинството си те престават да занимават с политика и дори се оттеглят от политическия процес, разочаровани от краха на своите политически надежди и особено от действията на своя кумир. И все пак мнозинството от тях остават привърженици на демократическите и проевропейски ориентации, но вече без характерната им до 2001 г. монархическа каузалност.

3. Седесарите – гербаджии.

3.1. Формиране и същност на партия ГЕРБ.

Тази част от параграфа /стр.415 – 421/ има за цел да покаже същността на партия ГЕРБ и нейната функция в политическия процес у нас през последните десетина години. Според автора ГЕРБ е едно своеобразно продължение на НДСВ. Причините за тази подмяна се коренят според автора в недоверието на олигархията към Симеон II. Независимо, че с негова помощ олигархическият елит успя да сваля СДС от власт, представителите на олигархията нямаха пълно доверие на някогашния цар-изгнанник. По родово-политическа линия той не е от тяхната група и този факт в голяма степен определя и възгледите на олигарсите относно Симеон Сакскобургготски. Той бе само средството за свалянето на Костов и неговите съмишленици от държавната власт, но не и човекът, който да гарантира техните интереси в един по-продължителен период. Още повече, че и неговата възраст не позволяваше да се залага на него в едно обозримо бъдеще от десетина и повече години.

В текста е показано как още при управлението на НДСВ политическият елит избира Бойко Борисов за човека, който да продължи каузата на българската десница, на опитомената десница, а не на автентичната, представяна от СДС и впоследствие и от ДСБ. За целта той е избран за главен секретар на МВР, за да бъде забележим и да бъде представен като исполинът, който би имал смелостта и възможностите да се пребори с организираната престъпност. Той е много добре избран по редица показатели, задоволяващи потребностите на десните хора и тези, подвластни все още на традиционните патерналистични нагласи или търсещи спасител: висок и физически силен, решителен, с външност, привличаща и определена категория жени, с минало на потомък на репресиран род заради неговия дядо по майчина линия, произхождащ от обикновено семейство, т.е. от народа, преподавател във Факултета по противопожарна безопасност на Полицейската академия в Симеоново, говорещ на език, добре разбираем за обикновените хора и т.н.

Така политическите инженери на олигархията и най-вече техните медии още при управлението на НДСВ създадоха един положителен образ на Б.Борисов, което беше и гаранция за успеха на проекта ГЕРБ. След създаването на партията на Б.Борисов започнаха и нейните нестихващи

изборни успехи, което също има принос за решението на част от бившите седесари и костовисти да станат гласоподаватели на ГЕРБ с идеята, че все пак гербаджиите са против БСП.

3.2. ГЕРБ като пристан за седесари и костовисти.

В тази последна част от параграфа/стр.421 – 427/става дума за мотивите на онези седесари и костовисти, станали гласоподаватели на партията на Б.Борисов. За част от тях голямо е значението на повечето социологическите агенции, които още от 2001 г. насетне постоянно и целенасочено смаляват електоралното влияние на двете десни партии – СДС и ДСБ. Този факт и най-вече твърденията на повечето агенции, че двете сестрински партии са все „*на кантар*” преди всеки избор, принуждава редица десни хора да гласуват за Б.Борисов с презумцията „*да не ни пропадне гласа*”.

Други пък наистина видяха в Б.Борисов един истински десничар и антикомунист и приеха да бъдат не само симпатизанти на неговата партия, но станаха и партийни апаратчици в ГЕРБ, включително на най-високо ниво. Друг е въпросът, че те не са променили своите политически ориентации, а и никой не е искал от тях такава изневяра на политическите си възгледи. Така, че победите на ГЕРБ, дясното говорене на Б. Борисов и особено неговите антикомунистически публични изявления са важна причина за част от седесарите и костовистите да станат привърженици на ГЕРБ. Провалът на руските енергийни проекти, за което ГЕРБ има голям принос, също допринася за избора на ГЕРБ за редица бивши седесари, които не виждат друга реална алтернатива срещу БСП в обозримото бъдеще.

4. Седесарите, които нямат за кого да гласуват.

Този параграф /стр.427 – 435/ е посветен на онези привърженици на СДС, които постепенно със залеза на Синята партия нямат подходящ политически субект, за който да дадат своето доверие. За тях отказа да се ходи до урните не е отказване от участие в политическия процес, е своеобразен протест срещу неадекватните действия на сините лидери, сриващи и малкото останало от влиянието на СДС, а и на ДСБ след 2013 г. Тези хора си имат свои причини за отказ от гласуване, въпреки че следят ставащото в политиката. Все пак при нужда, както стана през лятото и есента на 2013 г., напомнят за своята

принадлежност към гражданското общество на България и към автентичната българска десница. В този смисъл те представляват един важен „резерв“ за демократична България / по думите на един такъв респондент/. Те подкрепиха на последните избори за парламент и за местна власт Реформаторския блок и имат определени приноси за неговите добри изборни резултати. А това е и знак, че тези хора си остават седесари независимо какво се случва в сферата на политическото и какво е състоянието на автентичната българска десница по партийна линия.

VI. ПЕТА ГЛАВА: СИМВОЛНИЯТ КАПИТАЛ НА СЕДЕСАРИТЕ

1. Времето и пространството на седесарите

1.1. Времето

Изхождайки от съдържанието на интервютата на много свои респонденти, авторът предлага идеята как се интерпретира „времето“ от седесарската общност /стр.436 – 445/. В духа на българската традиция времето според седесарите е линейно, циклично и се разглежда в еволюционен порядък. Еволюцията на линейното време е от нисшето към висшето, има обективен характер и изисква от човешките общества да бъдат в крак с неговия ритъм и нормите на отделните времеви цикли.

Еволюцията и циклите на времето не са само календарни. Те имат и политически подтекст. Първобитният строй, робовладелският, феодализмът и капитализмът в неговия демократичен вариант са все отделни цикли от нисшето към висшето и човекът следва да се съобразява с тези обективни изисквания. Тук много от респондентите следваха и сентенцията на Левски, според която българите са във времето и то е в тях. За отбелязване е, че времето на османското господство и на тоталитарния социалистически режим се интерпретира от седесарите като „отклонение“ от времето, като изпадане от неговата полоса. С това изпадане се свързва и закъсняването на редица народи: те са изпаднали в определен момент от влака на времето, останали са в застинало състояние и така изостават от общия ход на човечеството. Тъкмо в този ракурс се разглеждат и османското владичество по българските земи, и комунистическата диктатура у нас след 1944 г. В този контекст - за хода на

времето, изпадането от неговия ход и закъснението с развитието – седесарите имат и друга версия, но тя е свързана с техните представи за пространството и затова за тази интерпретация ще стане дума в следващия параграф.

Времето на демокрацията и свободата е последния цикъл и последната версия на еволюцията. С други думи: човечеството е достигнало най-високото си развитие от своето зараждане и понастоящем времето е обсебено от свободата и демокрацията, от либерализма и справедливостта, от равенството на всички пред закона, но „*всекиму – своето*”. Равенството все още не означава и равенство в материален аспект, тъй като хората са по различному работливи, ученолюбиви, креативни, находчиви, упорити, и по различен разбират смисъла на своето щастие и благоденствие. В този смисъл седесарите напълно единодушно споделят сентенцията на Левски, че всеки трябва да получи онова, което си е заработил, т.е. „*всекиму – своето*”. А това е и идеята за свободния човек, който не разчита на господари и покровители, а на своите способности, но без да пречи на другите да осъществяват своите виждания за щастие и благоденствие.

Седесарите не се наемат да предсказват бъдещето. За тях е важно, че понастоящем е времето на свободата и деморацията, на европеизма, и, че този времеви цикъл ще продължи още дълго. Те като общност не виждат в обозримото бъдеще нещо съществено, което може да промени съдържанието на цисъла, наречен свобода и демокрация. А това им дава кураж и основа да вярват, че те са във времето и то е в тях.

Другите, които не споделят тази политическа философия и най-вече носталгиите по социализма и противниците на демокрацията – тях седесарите ги отнасят към изпадналите от полосата на времето и ги изключват от демократичното обществено развитие. Привържениците на СДС отнасят тези свои противници и към друг свят, към друго обществено пространство, което е различно от това на демокрацията. Това е светът на изпадналите от еволюцията на времето, където е безвремието. Имаше и интерпретации, че това безвремие за отделни народи и малцинства се е превърнало с съдържание от митологичен характер, т.е. времето е монумент, а не линейна субстанция. То е застинало така, както е застинал светът на отвъдното, тъй като там – в отвъдното – е неподвижната вечност. Такива

интерпретации, обаче, изтъкваха само отделни привърженици на синьото политическо пространство и главно хора на науката и изкуствата.

Като най-ярко проявление на възгледа за времето на седесарите е посочена известната синя песен „*Времето е наше*”, както и песента „*Вдигни очи*”. Този син фолклор много добре изразява сините оринтации за времето и пространството в техните политически подтекст.

1.2. Пространството.

Що се отнася до възгледите на сините демократи за съдържанието на термина „*пространство*”, техните възгледи са свързани до голяма степен с представите за времето, но все пак има и някои разлики. Голяма част от респондентите – привърженици на СДС интерпретираха понятието „пространство” като „*материя във времето*”. Тази материя според тях постоянно се усъвършенства с промените на времевите цикли, като последния цикъл е довел и до най-съвършенното състояние на пространството: демокрацията и свободата за хората. Що се отнася до многото страни, които са извън обсега на демократичната общност от държави и съюзи, те според тази част от сините демократи все още не са достигнали до онова състояние на материята, което е характерно за развитите държави, сред които вече е и България, макар и с редица условности. Но, казват тези хора, и другите ще достигнат цикъла на демокрацията по симата на обективните обществени закони.

Друга част от седесарската общност, която е доста по-многобройна по мнението на автора, приема пространството по силата на дихотомията добро-зло. Според тези седесари съществува пространството на свободата и демокрацията, и такова на диктатурата и насилието. Европа и Северна Америка, както и редица други страни като Австралия, Нова Зеландия, Южта Корея, Япония и други, са посочени като пространството на свободата, докато Русия, Китай, повечето мюсюлмански държави и пр. са позиционирани в света на диктатурата, на злото.

И едните, и другите, обаче, са на мнение, че България е особено случай на гранична зона между двата свята и затова нейните граждани трябва да

положат усилия и да не допуснат страната отново да попадне в зоната на диктатурата и политическото насилие.

2.Символният капитал на десния български демократ.

В този параграф/стр.450 – 472/ са представени редица символи на синята политическа общност и тяхната семантика. Обърнато е внимание на вдигната ръка с двата изправени пръста /показалеца и средния/, на синия цвят и синьото лъвче, на символите на Задкулисието и Смъртта, на почитаните места от седесарите, т.е. техните места на памет и предпочитаните топоси в градското пространство.

Според голяма част от седесарите вдигнатата ръка с двата пръста символизира победата. Други пък интерпретираха този символ като проява на личностното начало, като изображение на свободата и свободния човек. Въпросният жест се противопоставя на символа на БСП – юмрук с палец, сочещ нагоре, но понякога и надолу. Според редица сини демократи това е взаимствано от римската гладиаторска традиция, когато патрициите са показвали на гладиатора-победител с такъв жест дали да убие поваления противник или да го остави жив. По този начин чрез символите на СДС и БСП седесарите противопоставят два свята: на свободата и демокрацията – от една страна, и на робството и насилието – от друга.

Синият цвят също е символ на тази политическа общност. Той изобразява няколко обекта: свободата и чистото небе; сините очи на Левски и синият цвят на фланелките на футболния отбор „Левски” от кв. „Подуяне” в София; цветът на световната демократична общност в лицето на НАТО и на европеизма в лицето на ЕС. И тук седесарите противопоставят на своя цвят – символ този на БСП – червения цвят. Това според тях червеният цвят е олицетворение на кръвта, пролята от комунистите и тяхното незачитане на достойнството и свободата на човека, както и на неговия живот. Що се отнася до символа на БСП – червената роза – за нея седесарите сочат нейната бодливост и способността да създава „миризми, а не уханье”, досущ като хубавите лъжи на социалистите.

Синьото лъвче е друг популярен символ на сините, противопоставян на червената роза. Тук е посочено, че лъвчето е и символ на българското, на

демократичните български традиции и на свободния човек. Редом с него седесарите сочеха за свой символ и царската корона, изобразяваща българската историческа традиция и държавност. За тях короната съвсем не се свързваше с амбициите на Симеон Сакскобургготски да се върне в България като български цар. Единствено седесарите-монархисти влагаха такакава умисъл в короната, но след 2001 г. и те се отказаха от тази своя ориентация.

Заклеймяването на БСП, ДС и прокомунистическите организации също имаше и символен характер. Това най-добре се изразяваше на големите митинги на СДС от началото на прехода и особено по времето на протестите от 1997 г. Често БСП бе сравнявана със Смъртта и бе изобразявана като известната и страшната старица или скелет с косата в ръка. В други случаи чрез специални улични театрални представления се уреждаха символични погребения на старицата-столетница, която, обаче, все възкръсваше и не практика оставаше безсмъртна. Впоследствие, след настъпването на кризата на СДС, този фолклор постепенно отшумя и затова в текста по този повод се използва и минало несвършено време.

Погребването на комунизма и комунистическото насилие също имаше богата и пъстра символика. Реално той започна с картата с лагерите за политическо възвряване през 1990 г., където въпросните лагери бяха символизирани с черепи, върху които бе отбелязан знака „X” в смисъл на забраняване на тези зловещи места за репресии. Впоследствие такива знаци, поставени под възбрана, бяха комунистическите символи сърпа и чука, червената петолъчка, образите на Г.Димитров, Т. Живков, Й.В. Сталин, Вл. Ил. Ленин, К. Маркс и Фр. Енгелс и други добре познати идеолози и лидери на социализма и комунизма.

Използването на английския език за слогани на протестните платна също беше своеобразен символ на проевропейските и пронатовски ориентации на седесарите, а не натрапване на доброто познаване на този език. Понякога за символи на тези ориентации се използваха и националните флагове на НАТО и ЕИ, на САЩ и Германия, на Великобритания и дори на съседна Турция. По този начин сините демократи за пореден път потвърждаваха своята

принадлежност към една национална култура, за която беше валиден „екзогамния политически модел” съгласно версията на В.Проданов.

Специално място в този параграф е отделено за свещенните места за седесарите, за местата на паметта и тяхната политическа идентичност. На първо място е поставен площадът пред храм-паметника „Св. Александър Невски”. Според седесарите той е символ на една друга България, почитаща и вярваща Бога, и изразяваща държавното величие на България. В допълнение на това възприемане на въпросното място в столицата се посочват още църквата „Св. София” и вечния огън на българските терои, паметникът на Левски и градите на БАН, Народното събрание, Народната библиотека „Св.Св. Кирил и Методий” и сградата на Ректората на СУ”Св. Климент Охридски”. Всички изброени паметници и сгради на институции се интерпретират като гордост и символ на българската държавност, което символизира и изборът на въпросния площад за топос на българското демократичното и проевропейското.

Макар да стоят твърдо на принципите на ресофобството, седесарите в мнозинството си не отхвърлят името „Ал. Невски” като име за най-забележителния български храм, както и паметника на цар Александър II пред входа на българския парламент. Те, обаче, отхвърлят паметника на съветската армия срещу СУ”Св. Климент Охридски” и за тях той символизира антинационални и чужди политически възгледи и символи.

Други такива места на паметта са лобните места на убити от комунистите техни противници, параклиса пред Националния дворец на културата, построен в памет на жертвите на комунизма, паметниците на българските герои, признати за такива отпреди 09.09.1944 г., бюстовете на Никола Петков и Г.М.Димитров в градинката пред храма „Св. Седмочисленици” и пр. По места седесарите почитат и изградените в много населени места паметници на загиналите във войните за национално обединение, чешми в памет на отделни антикомунисти, както и къщи-музеи на такива лица. Из провинцията за такива места са избрани и местни църкви, параклиси и оброчни плочи.

През 2013-2014 г. като символ на хората от автентичната българска десница се наложи и „буденето” на заспалите българи, принос за което имат т.нар. „ранобудни студенти” от СУ „Св. Климент Охридски” и техни

съмишленици от други висши училища в столицата и провинцията. Борбата срещу „Задкулисието” също имаше свое символно проявление с риторично зададения въпрос „Кой” и с продължение „избра Делян Пеевски за шеф на ДАНС”, както и с протестите под девиза „ДАНС уит ми”. Самият девиз имаше два смисъла, които взаимно се отричаха, но в органична връзка, показващи дихотомията добро-зло. На положителния полюс този призив означаваше „Танцувай с мен”, т.е. излез на протестите да ме подкрепиш, а на другия полюс семиотиката на словореда означаваше „ДАНС с мен”, т.е. Държавната агенция за национална сигурност като обладана от Д.Пеевски и хората, наложили го за шеф на тази институция.

Демонстративното „четене на професори” пред българския парламент също имаше символен характер, изобразяващ знанието и науката като основно оръдие срещу опростачването и чалгата в политиката.

В края на този параграф е показан деня на 09.септември 2004 г. в столицата като ежедневие на един паметен ден за българския народ. Това бе ден, който нагледно показва политическата дихотомия в нашата страна и къде са десните български демократи в тази класификационна схема. Докато за БСП и българската автентична левица денят се почете като Ден на победата над фашизма и като празник за страната, за десните демократи той бе заклеймен като „дата, която разделя българския народ” и като димвол на насилието и азиатщината. Левите в лицето на БСП и десните демократи бяха разделени, както е и в българското политическо пространство, но без да демонстрират насилие и отричане на другия. А това бе и своеобразен знак за примирение, за отказ от насилието като средство в политиката.

VII. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В Заключението/стр.473 – 485/ са представени в обобщен вариант основните тези и становища в дисертацията. Авторовият модел за етнографско теренно изследване е дал много добри резултати и това е един от най-съществените приноси на дисертационния труд. Чрез него е постигнато презентирание на една субкултурна политическа общност в определен исторически момент – прехода към демокрация и свободна пазарна

икономика след 1989 г. в България. Тази общност, представена от хората с демократични убеждения сред привържениците на СДС, в този смисъл е контекстуална: формиране е в контекста на споменатия преход, включително и в навечерието на промените, свързани със събитията на 10.11.1989 г.

Представени са водещите и с висок емоционален заряд политически ориентации на десесарите: 1. Възприемането на свободата и демокрацията като основни политически ценности. 2. Проевропейски и проатлантически ориентации с убеждението, че НАТО и ЕС са естествената цивилизационна среда за българския народ. 3. Резервираност към Русия поради антидемократичните тенденции в тази страна и нейните завоевателни практики. 4. Обективно отношение към политическия субект СДС /до 2004 г./ и ДСБ /след 2004 г./, отчитащо както заслугите на тези „сестрински партии“ за демократизацията и европеизацията на България, така и вината на техните ръководства за края на автентичния десен проект. 5. Саморефлексия по отношение на собствената политическа същност и ясно демонстриране на различията с другите в политическото пространство. 6. Обективно отношение към управленските практики на десните български политици. 7. Ясното съзнание и знание за същността и нагласите на политическите противници и на техните практики в политиката. 8. Запазване на водещите ориентации във времето на кризата на СДС и неговото изместване от други десни формации. 9. Групите вътре сред десесарската общност, тяхното развитие и състояние на политическите им възгледи. 10 Символният капитал на автентичната десница и интерпретациите на понятията време и пространство в техния политически контекст.

Макар да се формира през втората половина на ХХ век и в контекста на прехода след 1989 г., автентичната българска десница е носител и на редица културно-исторически сегменти от политическата култура на българското общество още от времето на утвърждаването на българската нация. Много от ориентациите на десните български демократи на практика са продължение на традиционни политически ценности. Този подход – на културно-историческия релативизъм /по Фр. Боас/ - доказва обвързаността на съвременната модерна и/или постмодерна култура с традицията, а в този смисъл – и необходимостта от историята за всяко етнографско проучване. В този смисъл десните демократи от края на ХХ и началото на ХХІ век могат да

се разглеждат и като част от българската демократична традиция и респективно като субкултурна общност в една разположена във времето историческа и по-голяма политическа субкултурна величина – тази на българските демократи. Това са хората с демократични ориентации още от времето на Левски и Каравелов, на Константин Стоилов и Иван Евстатиев Гешов, на Александър Гиргинов и Тодор Влайков, на Никола Петков, Г.М.Димитров и Кръстьо Пастухов, на горяните и неформалните сдружения, та чак до наши дни. Седесарите са продължители на тези традиции и затова много от техните ориентации са наследени културно от миналото, подчертавайки непрекъснатост на българската културна традиция.

Тъкмо поради това в труда не е приета версията, според която всяка социална група си има и своя субкултура. Културата, както и субкултурата, са устойчиви исторически реалности/по Боас и А. Ападурай/, с изявени традиции, вградени в цялостния етнокултурен комплекс, а не ежедневки за определен исторически момент. Субкултурната общност изисква високо ниво на интензивност на идентичността по линия на съдържанието, около което се изгражда групата. Затова в сферата на политическото авторът не разглежда всички политически групи като субкултурни общности, а само онези, чийто представители са с висока интензивност на политическата идентичност и с ясно съзнание за принадлежност към общност от съмишленици. А оформянето на такава общност изисква и по-големи интервали от време, изисква дълготрайност с оглед формирането на традиции и своя история.

Настоящото изследване има и предимството, че то е от малкото научни съчинения, където във фокуса са поставени не елитите, политиците и изявените културни дейци, военни предводители и учени, а обикновения човек. За това се изисква и подходящ етнографски теренен модел за проучване, при който проучвателят и респондентът да са съучастници в изследването, съмишленици в начинанието. Това може да се постигне с постоянни посещения в етнографските дестинации и с техния подбор по начин, че да задоволява нуждата от такова емпирично насищане, отговарящо на критерия на Ем. Дюркейм за „национална представителна извадка”. Точно поради тази причина към приложенията на текста са представени и таблици със статистическа информация относно политическата култура и

ориентациите на българските граждани по редица въпроси на нашето политическо ежедневие след 1989 г.

По избрания критерий Изток – Запад /на Н.Бердяев и Г.Манолов/ седесарите напълно се вместили в групата на българските европейци, като защитници на европейските демократични ценности. Те не са единствените, намиращи се в тази част от българското общество, но са авангарда и най-ясно забележимата субкултурна общност в средите на българските демократи понастоящем.

В текста – в първия параграф на Трета глава – авторът излага и своите виждания за „лявото” и „дясното” в съвременната българска политика, като не се съгласява с някои механични преноса на западни модели върху българската политическа реалност. Под ляво се приема общността, подкрепяща БСП и организациите от нейната орбита, както и носталгиците по социализма извън привържениците на социалистическата партия. Там реално са позиционирани и партиите с русофилска насоченост. В дясното пространство са противниците на левицата в лицето на БСП и русофилството. А това са хората, защитаващи демократични, астикомунистически и проевропейски позиции. Тук социално-икономическите параметри в твърде малка степен могат да служат като маркери за изграждане на дихотомия „ляво”- „дясно” в българската политическа етнокултурна среда. Още повече, че повечето представители на едрия бизнес у нас са ориентирани към социалистическата партия, а част от тях са и нейни членове и спонсори.

Изтъкнато е на много места в текста, че привържениците на демокрацията и свободата у нас, без оглед на това дали са десни или леви, са малцинство. Техният глас, обаче, е много по-забележим от този на мнозинството и дори на мнозинствата у нас, тъй като демократите притежават и културата на граждани, на хора от гражданското общество. Тяхната култура на участие в политическия процес /по Верба и Алмънд/ е главната причина те да са забележими в публичното пространство и така да се създава и впечатлението, че България е демократична европейска държава.

Въпреки, че демократите в България винаги са били малцинство, техните субкултурни общности, и не само на десните, ще продължат да съществуват и

занапред. През изминалите два века българските демократи са имали водеща политическа роля в продължителни периоди от нашата Нова и Съвременна история независимо от тяхната малочисленост. Със сигурност и в близкото бъдеще ще бъде така, но все пак не е нужно да се навлиза в сферата на предположенията и футуризма.

ПРИЛОЖЕНИЯТА са със следното съдържание. От стр. 486 до 510 са изложени **8 статистически таблици с коментар** за политическите ориентации на водещите субкултурни общности и други групи от граждани, симпатизиращи на политически партии по определени въпроси на българското ежедневие. Това е едно допълнение към тезите на автора за политическите ориентации на десните български демократи, но съпоставени и с ориентацията на други общности. Таблиците са в някаква степен и презентация на политическото влияние на водещите български партии и на тяхната политическа същност в определени периоди от прехода. Тези таблици са и доказателство, че когато едно етнографско изследване за политическата култура на една нация е построено на сериозна емпирична основа по критериите на „представителната извадка” на Боас и Дюркейм, политическата етнология/антропология може успешно да конкурира политическата социология и политологията. Още повече, че при етнографското изследване се използват и качествени изследователски методи, които дават допълнителна тежест на такива проучвания. Тук бих добавил още веднъж и историческата подкваса на българската етнология/антропология, които разглеждат всеки културен сегмент в неговата дълбочина от културно-историческа гледна точка.

От стр.511 до стр.547 е представен **списъкът с респондентите**, чийто интервюта и по-точно части от тях са цитирани в текста, а от стр.548 до стр. 554 е списъкът на **използваните архивни и интернет-източници**. Понататък/стр.554 – 564/ е поместен списъкът на **периодичния печат**, цитиран в текста, и **използваната научна литература** на кирилица/стр.564 – 585/ и на латиница/стр.585 – 593/. На края е поместен и стимков материал на автора, отразяващ някои събития и политически проявления в неговата теренна етнографска работа/стр.593 – 614/.

НАУЧНИ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Научните приноси на дисертационния труд могат да се систематизират в следните направления:

1. Трудът е презентация на един нов модел за изследване на политическата култура на нациите, в който се открояват няколко нови за науката похвати в областта на етнографското теренно проучване. Те се свеждат до следното:

1.1. Представен е теренен етнографски похват за измерване на емоционалното ниво на политическата идентичност на хората, който в труда се нарича и „*ниво на интензивност на идентичността*”. За мерило на това измерване авторът използва степента на интензивност на националната/етническата идентичност, която е приета за „*царицата на идентичностите*”/ по Л.Фридман/. Показано е как чрез специализирани въпроси към респондентите може да се определи емоционалното ниво на политическата идентичност и по този начин определен човек да бъде причислен към категорията на дадена политическа субкултурна общност или към обикновена политическа група. Авторът приема, че високото емоционално ниво на политическата идентичност, близка до това на националната/етническата, е един от основните критерии за причисляването на даден човек към политическа субкултурна общност. При отсъствието на този признак той може да бъде част от политическа група, която може и да няма белезите и вътрешното усещане за общност.

1.2. Представена е стройна авторова теория за понятието политическа субкултурна общност, изградена на основата на шест критерия. Така авторът е създал своя научна мрежа за класифициране на политическите ориентации на неговите респонденти и на самите носители на тези ориентации. Тази теория е много важна част от предложения изследователски модел, който позволява едно прецизно открояване на политическите субкултури общности

от обикновените политически групи в едно общество в една национална политическа култура. Тъкмо представените критерии за политическа субкултурна общност онагледяват разликата между понятието общност и група. Тази страна на модела за изследване е изключителна важна и поради представянето на националните култури като сложна система от вътрешни субкултурни общности и групи, различаващи се, надхвърлящи и обогатяващи класическите представи за нациите като изградени от традиционни и/или модерни и постмодерни общности, от класи, съсловия, етнически и религиозни общности, от възрастови, полови и професионални категории.

1.3.1. Един от най-съществените елементи на този модел, който ярко се откроява в текста и може да се възприеме и като принос с автономна характеристика, е хуманната интерпретация на отношенията между проучвателя и респондента. Авторът не приема своите респонденти като обикновени източници на информация, а като съмишленици и събеседници в научното дирене. Такъв подход, очевидно осъзнаван и прилаган системно в проучването, прави хората на етнографския терен съавтори на изследването, прави ги емоционално обвързани с каузата на изследователя.

Във връзка с изтъкнатото в предходния параграф трябва да се посочи, че мнозинството от обикновените хора нямат навика и културата да оставят следи, които да инкорпорират техните имена и страсти в академичната публична история. Затова в изследователската научна традиция обикновено става въпрос за елитите в тяхното многообразие и големия исторически разказ, където т.нар. „*обикновен*” или „*малък*” човек по правило отсъства. Практиката да се пише история за „*народните маси*” или „*народната култура*” е история на „*масите*”, на анонимното множество/по Ел. Канети”, а не презентиране на възгледите и надеждите на човека от мнозинството или от мнозинствата, но в неговата индивидуалност и лична етнокултурна специфика. Заради този хиатос в писмовната академична традиция предложеният метод на автора е не само новаторски, креативен и по същество приносен, но и носител на хуманизъм.

1.3.2. Поставянето на отношенията между проучвателя и неговия респондент на такава основа и много по-добра гаранция за пълнота и обективност на получената информация. Този похват изключва страхът от другия, което е

характерна особеност на етнографския терен и за етнографа/антрополога, и за респондента, ако те не се опознаят добре и не поставят отношенията си на хуманна, т.е. приятелска основа. А това означава на основата на доверието, толерантността и зачитането на другостта.

Поставени на такава основа, взаимоотношенията на проучвателя и неговите респонденти позволяват наблюдението върху развитието на културните сегменти в един дълъг период от време. Постигането на такава цел дава възможност да се проследят в детайли и промените в културата на хората, а в случая – на техните политически ориентации и причините за такива обрати.

Така е възможно за един антрополог/етнолог или на даден колектив от учени да създадат и национална изследователска мрежа, което е гаранция за постигането на онова емпирично насищане, което да отговаря на критериите за „национална представителна извадка”.

1.3.3. Използването на посочения от автора хуманен подход към респондента има и друго голямо значение: превръща самата наука в носител и агент на хуманността, толерантността и зачитането на другостта. Това на практика надхвърля научните граници на такова изследване и го превръща и в носител на хуманните принципи на хуманитарните и социални науки, каквото, между другото, е и едно от техните призвания.

1.4. В изграждането на своята изследователска методология авторът е използвал и отделни сегменти от научните методологии и теории на редица известни учени, но у съумял да ги превърне в добре работеща система за постигане на изследователските си намерения. Това на първо място са някои страни от наследството на американската културно-историческа школа на Фр. Боас и преди всичко методът на потапянето на етнографа в обществото, което проучва. От Боас е взимстван и историческия подход в разработването на труда и преди всичко версията, че всяка култура е следствие преди всичко от нейното историческо наследство. От Боас, както и от теорията на Николай Наденов за вграждането на възгледите на хората в публичната сфера, е възприет и похватът за изграждането на авторовите становища от долу, от малкия детайл и неговия предикат и причиност, към формирането на стереотипа и ориентацията, т.е. към културно-политическата цялост.

Инкорпорирани са и някои похвати от функционалната теория на Бронислав Малиновски, най-вече съставянето на въпросниците за теренното етнографско проучване и разглеждането на политиката като функция от потребностите на хората да задоволяват своите желания за щастие и благоденствие. В този порядък трябва да се отдаде внимание и на използването на версията за политическите ориентации и тяхната типология на Сидни Верба и Гейбриъл Алмънд, както и идеята, но не и съдържанието, на Даниела Пастармаджиева за понятието политическа субкултурна общност.

Така авторът е изградил една нова теория за теренното етнографско изследване, която е в голяма степен интердисциплинарна, но все пак с акцент върху етнографския изследователски метод. Използването на опита на други значими личности в науката за политиката и теренното етнографско изследване и надграждането на този опит с авторови приноси е позната практика в полевите науки. Това не само не поставя под въпрос приносът на автора с практическото приложение на своя изследователски модел, а напротив – създава се версия за континуитет в науката за теренното етнографско изследване и за органичната връзка на постигнатото от предците с нови изследователски идеи и практики.

2. Съществен принос на дисертационния труд е и вкарването в научно обръщение на голямо количество нова емпирична информация. На първо място трябва да се постави информацията от етнографския терен, но не трябва да се negliжират или омаловажават и сведенията от посочените архивохранилища, от периодичния печат и интернет-източниците, както и от сборниците със съдържание на документи и преживяни истории.

В научно обръщение е вкарана информация от повече от 800 респондента. Не всички от тях са цитирани в текста, но тази информация е закодирана в представените статистически сведения в съответното приложение с таблиците и авторовия коментар към тях. За отбелязване, че този труд е един от малкото в научната продукция у нас и в Източна и Централна Европа, който се опира натакова голямо количество нова информация и най-вече на такава от етнографския терен.

3. В предложението на авторов изследователски модел е намерен необходимия баланс между количествените и качествените теренни методи, с което се

покриват критериите за национална представителна извадка – от една страна, а от друга са представени такива утвърдени качествени методи като биографичния, включеното наблюдение и метода на Боас за многократни системни проучвания в избраните етнографски дестинации.

4. Представена е нова, авторова версия за понятията „ляво” и „дясно” в българския политически живот. Отхвърлена е марксистическата трактовка по този въпрос, която се разглежда и като механичен пренос на академични и политически конструкции от Западна Европа. Става въпрос за утвърдената и нас версия, че лявото и дясното, както и т.нар. „център”, се обуславят от социално-икономически критерии в тяхната марксистическа интерпретация.

Според авторовото виждане нито преди 1944 г., нито след 1989 г. политическото парцелиране се е формирало на тази основа. Във времето на класическия български капитализъм /1878 – 1944 г./ всяка една от българските партии се е съобразявала в своите политически идеологии и практики, както и в своите послания, с доминиращата дребнособственическа общност от занаятчии, земеделци, собственици на кафенета, ресторанти, воденици, мелници, гатери и пр. Такава е и самата членска маса на партиите, включително и на Комунистическата партия.

Що се отнася до същността на понятията „ляво” и „дясно” след 1989 г., те изцяло са доминирани от позиционирането на БСП в лявото пространство по субективната воля на нейните ръководители, явно повлияни от историческото минало на тяхната партия, винаги разглеждана като лява от нейните водачи и идеолози. А там – в българското ляво пространство, е смесица от носталгии по социализма, олигарси и едри бизнесмени, станали такива в мнозинството си по волята на политическия елит, от русофили и други групи и общности с различен социално-икономически статус. По тази причина „дясното” е анти-БСП и тук няма значение материалното състояние на хората. Вярно е, че десните хора в огромното си мнозинство са заможни за българските условия, там икономическия недоимък рядко се среща. Вярно е, обаче, че и големите собственици са в мнозинството си свързани с БСП и тъкмо този факт, както и самата политика на социалистическата партия през изминалите години на прехода в никакъв случай не може да се нарече лява.

5. Във връзка с версията на автора за „лявото” и „дясното” в българския политически живот е предложена и специална глава за факторите, които обуславят политическото парцелиране у нас както до 1944 г., така и след 1989 г. Тази глава е в по-голямата си част приносна. Според автора четири са факторите, които обуславят политическата обстановка у нас след 1989 г.

5.1.Първият фактор това е силното влияние на външни фактори върху политическите ориентации на българските граждани. Тук авторът приема тезата на Васил Проданов за *„екзогамния външнополитически модел” на българската нация*”, според който в политическата култура на българите е ясно изразено *„филството”* и *„фобството”*, и търсенето на външен покровител сред Великите сили. Приемането на това становище е единственото в Първа глава, което не е принос на автора.

5.2.Приносно е становището, че вторият важен фактор е огромното значение на лидерството и патернализма в българската политика още от средата на XIX век до наши дни. Авторовото мнение по този въпрос се извежда наследствата на традиционната властова култура за *„бащата-патриарх”*/по Евл. Георгиев/, според което политическите първенци се възприемат като „бащи на народа”. В този контекст до голяма степен се обуславя и парцелирането в българската политика от Освобождението до 1934 г., и след 1989 г. Политическата система, независимо дали е била демократична, авторитарна или тоталитарна, в много голяма степен се е изграждала на основата на търсенето на „Баща на народа” или пък формирането на партиите се е влияело в изключително степен от амбициите на отделни лидери да имат тази патерналистична роля.

5.3.Друг основополагащ фактор на българската политическа култура според автора е популизмът. Това е друг несъмнен негов принос. Особено когато в текста на дисертацията популизмът се разглежда в три варианта: сиромасомилство, народничество и егалитарност.

6. За първи път се представя една цялостна версия за политическата култура на привържениците на СДС в следния структурен вариант: 1.идеологически и социален произход на тази субкултурна общност; 2. водещи политически ориентации на общността, които изграждат скелета на нейната субкултура; 3. политическа саморефлексия на седесарите; 4.просопография на тази

политическа общност след фактическия край на политическата организация СДС; 5. символният капитал на десните български демократи; 6. мястото на тази общност сред българското общество по линия на политическата дихотомия Изток – Запад; 7. Седесарите като продължители на демократичните традиции в българското общество от времето на Възраждането до наши дни.

7. Представена е нова версия за ролята на Симеон Сакскобургготски в българския политически живот. Националното движение „Симеон II”/НДСВ/ е представено не като монархическа/царска партия, а като сполучлив политически проект на българската посткомунистическа олигархия с цел запазване на водещите позиции във властта и икономиката. В този проект Симеон II е само пионка, а не основен политически играч. Мотивът на бившия български цар-изгнанник да приеме тази роля е показан като последица от официалното решение на западните велики сили още през 50-те години на XX век да се противопоставят на желанията на Симеон Сакскобургготски да се върне в България като монарх. Тези решения са мотивирани от съюзническите отношения на българската царска фамилия с Хитлерова Германия, но за наследника на цар Борис III не е оставен друг избор освен да приеме колаборацията с тайните служби на СССР и България. От тук е изведена и авторовата теза защо през 2001 г. Симеон II на практика подпомогна българската олигархия да се върне на власт.

8. Представена е и авторова версия за характеристиките на партия „Граждани за европейско развитие на България”/ГЕРБ/. ГЕРБ се интерпретира като продължение на проекта НДСВ и в този смисъл и като „опитомена десница” на българската политико-икономическа олигархия.

9. На основата на съдържанието от много интервюта и публикации в вестниците са показани и сегменти от политическата култура на други политически субкултурни общности и групи, което е принос към историята и съдържанието на българския преход след 1989 г. към демокрация и пазарна икономика.

10. Показани са за първи път и основни разлики в политическата култура и свързаната с нея ежедневие на българските граждани по линия на дихотомията Изток-Запад. Този принос допълва картината на наложилото се

понятие в историята за България като „контактна зона между Изтока и Запада”. България е представена като част от граничната зона между светът на свободата, демокрацията и гражданското общество – от една страна, и светът на поданическата култура, на преклонението пред авторитета на силата, на страха от властта, но и на надеждата, че от властта зависи щастieto и благоденствието на нейните поданици.

11. За първи път в научен план е показан приносът на СДС за демократизацията на България, за нейната интеграция в НАТО и ЕС, и като коректив на доминиращите в България проруски и носталгични по социализма ориентации. Авторската теза е, че със своето управление през 1997-2001 г. СДС и неговите привърженици са внесли голям прелом в развитието на страната, като са я насочили на Запад и са дали силен тласък на движението в тази посока.

ПУБЛИКАЦИИ НА АВТОРА ПО ПРОБЛЕМАТИКАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1.Монографии

1.1.В съавторство: **Стоянов, В.,В.Тепавичаров**, *Политическата алтернатива ва България(09.06.1923 – 04.01.1926).*С.1992

1.2.**Тепавичаров,В.**,*Потестарната култура в родово-племенните общества.*С.,2000.

2.Студии и статии

2.1.**Тепавичаров,В.**,Някои проблеми на традиционната потестарно-политическа структура сред помашката общност в Западните Родопи към началото на ХХ век. – В:Етническата картина в България(Проучвания 1992 г.), С.,1993, 78 – 82.

2.2.**Тепавичаров, В.**,Some Problems Related to the Traditional Potestary Structure in Tawns Vilages Among Bulgarian Monamedan Community in the Western Rhodopes in the Beginning of the XXth Century. - In: The Ethnic Sutuation in Bulgaria(Researches in 1992), Princeton,1993,pp.70-74.

2.3. **Тепавичаров, В.** *Формиране на личните земеделски стопанства в България в планинските и полупланински райони.* – Годишник на СУ”Св.Климент Охридски”, Исторически факултет, т.88, 1995, 211 – 248.

2.4. **Тепавичаров, В.** *Поселищна традиционна структура на властта в селищата със смесено население.* – В: Връзки на съвместимост и несъвместимост между християни и мюсюлмани в България (Съставител Антонина Желязкова), С., 1996, 286-296.

2.5. **Тепавичаров, В.** *Януарският бунт '97: лозунгите и символите като идеен реквизит.* – В: От лумпена до гражданина (Съставител Любима Йорданова), С., 1997, 13-56.

2.6. **Тепавичаров, В.** *Traditional Local Government Structure in Settlements with Mixed Populations.* – *Ethnologia Balkanica*, Vol.3, 1999, pp.85-103.

2.7. **Тепавичаров, В.** *Системи на локална власт в град Кърджали.* – В: *Кърджали от традицията към модерността* (Съставител Цветана Георгиева). С., 1998, 41-73.

2.8. **Тепавичаров, В.** *Зараждането на политическата етнология/антропология.* – Историческо бъдеще, кн.1-2, 1999, 133-142.

2.9. **Тепавичаров, В.** *Андрей Ляпчев (1866-1933).* – В: *Български държавници и политици 1918-1947* (Съставител Мария Радево). С., 2000, 113-131.

2.10. **Тепавичаров, В.** *Към въпроса за произхода на държавата. Етнологични аспекти.* – В: *Държавността и историята* (Съставител Тодор Попнеделев), С., 2001, 7-32.

2.11. **Тепавичаров, В.** *Политическото общество на албанците от Република Македония/проблеми на формирането/.* – История, кн.1-2, 2003, 64-76.

2.12. **Тепавичаров, В.** *Проблемът за наследството на Луис – Хенри Морган в българската медиумистика.* – В: Тангра. Сборник в чест на 70-годишнината на акад. Васил Гюзелев (Съставители Милияна Каймасимова, Христо Темелски, Илия Илиев, Лиляна Симеонова, Георги Николов), С., 2006, 869-877.

2.13. **Тепавичаров, В.** *Съхраняването на етно-конфесионалната идентичност като водеща политическа ориентация при турците в България след 1989 г. (Етнологско изследване)*. – В: Етнически и културни пространства на Балканите. Сборник в чест на проф. д.и.н. Цветана Георгиева, ч. II. Съвременност – етнологски дискурси (съст. Светлана Иванова). С., 2008, 313-335.

2.14. **Тепавичаров, В.** *Привържениците на Симеон Сакскобургготски като политическа субгрупа след 1989 г. /Динамика на развитието и водещи политически ориентации/*. – В: В света на човека. Сборник в чест на проф. д.и.н. Иваницка Георгиева (Съставители и научни редактори Джени Масжаров и Красимир Стоилов), т. 2. С., 2008, 575-593.

2.15. **Тепавичаров, В.** *Политическите субгрупи на сталинистите и социалистите в Карнобатско и Сунгурларско в края на XX и началото на XXI век /етнологски очерк върху техните политически ориентации/*. – В: Култура на севернокарнобатските села – традиции и съвременност. Сборник в чест на проф. д-р Делчо Тодоров (Съставител Димчо Момчилов). Варна, 2008, 231-254.

2.16. **Тепавичаров, В.** *Живковизмът като политическа субкултура /етнокултурни интерпретации върху понятието и неговото съдържание/*. – В: Университетски четения и изследвания по българска история (Съставители Искра Баева и Пламен Митев). С., 2008, 613-628.

2.17. **Тепавичаров, В.** *Проектът и хората*. – В: *Насилие, политика и памет. Комунистическият режим в Пиринска Македония – рефлексии на съвременника и изследователя*. (Съставители Михаил Груев, Веселин Тепавичаров, Петя Василева-Груева, Виолета Коцева-Попова и Мария Костадинова). С., 2011, 146-177.

2.18. **Тепавичаров, В.** *Толерантността и доверието – ключ към интерграцията на етническите и религиозни общности в българското общество /примерът на селата Славейно и Виево, Община Смолян/*. – В: „Вяра – смесена”. Аспекти на всекидневието в две родопски села (Съставител Виолета Коцева-Попова). С., 2014, 73-88.

2.19. Тепавичаров, В. *Съвременно състояние на локалната идентичност в България/етнологски бележки по примера на етрополци/*. – В: Дни на наследството 2013, С., 2014, 350-365.

2.20. Тепавичаров, В. *Традиция и модерност в политическата култура на населението от южнокарнобатските села в началото на ХХІ век/някои основни аспекти/*. – В: Между минало и настояще – култура на южнокарнобатските села в началото на ХХІ век (Съставител Галин Георгиев), Бургас, 2015, 95-110.